

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Vliv německé geopolitické školy na německou
expansionistickou politiku**

Bc. Anna-Marie Sobotová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Diplomová práce

**Vliv německé geopolitické školy na německou
expansionistickou politiku**

Bc. Anna-Marie Sobotová

Vedoucí práce:

PhDr. David Šanc, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2022

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Davidu Šancovi, Ph.D. za cenné připomínky a odborné vedení mé diplomové práce.

OBSAH

1. ÚVOD.....	7
2. VÝVOJ NĚMECKÉ GEOPOLITICKÉ ŠKOLY	11
2.1 MYŠLENKOVÍ PŘEDCHŮDCI NĚMECKÉ GEOPOLITICKÉ ŠKOLY	11
2.1.1 Friedrich Ratzel a koncept Lebensraum	11
2.1.2 Rudolf Kjellén a geopolitika.....	13
2.1.3 Halford Mackinder.....	15
2.2 AUTOŘI NĚMECKÉ GEOPOLITICKÉ ŠKOLY	18
2.2.1 Karl Haushofer - život do roku 1924.....	18
2.2.2 Karl Haushofer a formování jeho teorie	20
2.2.3 Karl Haushofer - teorie	22
2.2.4 Karl Haushofer a vztah s Rudolfem Hessem a Adolfem Hitlerem..	25
2.2.5 Zeitschrift für geopolitik - Otto Maul, Erich Obst, Kurt Vowinckel	29
2.2.6 Carl Schmitt a koncept Grossraum	33
2.2.7 Německá geopolitická škola	36
3. DEBATA O NĚMECKÉ GEOPOLITICE	39
3.1 40. – 50. LÉTA.....	39
3.1.1 Carl Troll.....	39
3.1.2 Wolfgang Hartke, Jean Dresch	42
3.1.3 Návrat k debatě Hartkeho a Dresche	48
3.2 60. LÉTA – 70. LÉTA.....	49
3.3 80. LÉTA – 90. LÉTA.....	50
3.3.1 Leslie W. Hepple	50
3.3.2 Henning Heske.....	53

3.3.3	Mark Bassin	57
3.3.4	Guntram Herb	61
4.	SHRNUTÍ DEBATY O GEOPOLITICE 2. POLOVINY 20. STOLETÍ.....	65
5.	ZÁVĚR.....	69
6.	SEZNAM LITERATURY	74
7.	RESUMÉ.....	80

1. ÚVOD

Německá geopolitická škola se etablovala v období mezi dvěma světovými válkami, nicméně za myšlenkového otce zakladatele považujeme Friedricha Ratzela, který působil již na konci 19. století. Ratzel byl inspirován darwinismem a sociálním darwinismem, ve svých dílech přirovnával stát k živému organismu a poukazoval na to, že státy s rostoucí populací potřebují rozšiřovat i svůj životní prostor a to tím, že budou pohlcovat menší, slabší státy. Za nejznámější představitele německé geopolitické školy však označujeme Karla Haushofera. On a celá německá geopolitická škola byli, po skončení 2. světové války, mnohými autory osočováni z toho, že teoreticky připravovali výboje nacistického Německa a že geopolitika byla využita nacistickým Německem jako nástroj zahraniční politiky třetí říše. Toto přesvědčení plyne mimo jiné například z toho, jak autoři německé geopolitické školy, pracovali s termíny jako „autarkie“ nebo „životní prostor“. Někteří dokonce tvrdili, že hlavní ideologií nacistického Německa byla samotná geopolitika, což vedlo k diskreditaci nejen německé geopolitické školy, ale samotného termínu geopolitika, která byla od té chvíle považována za zcela nevědeckou „pseudovědu“. Po 2. světové válce vypukla debata, která se zabývala otázkou, zda je pravdou, že německá geopolitická škola ovlivnila územní expanzi Německa a do jaké míry byla touto skutečností poznamenána geopolitika jako taková. K rehabilitaci geopolitiky totiž dochází až s obměnou generací ve třetí třetině 20. století, přičemž velké zásluhy o oživení zájmu o geopolitiku jsou připisovány Henrymu Kissingerovi.

Jako cíl diplomové práce si stanovuji zjistit, jak se vyvíjela debata o geopolitice probíhající ve 2. polovině 20. století a jak tuto debatu ovlivňovaly historické události té doby. Dále je mým cílem zjistit, jaké argumenty, potvrzující či vyvracející vliv německé geopolitické školy na představitele nacistického Německa a německou expanzionistickou politiku, byly v této debatě použity a jak a zda se tyto argumenty proměňovaly ve druhé polovině 20. století. Vzhledem k tomu, že mnozí autoři viděli jasné propojení mezi samotnou geopolitikou a postupem nacistického Německa, nabízí se první výzkumná otázka - jak tato problematika ovlivnila geopolitiku jako disciplínu. Aby byl

naplněn výše stanovený cíl, jako další výzkumné otázky si vytyčuji následující dvě. Jaký vliv měla německá geopolitická škola na představitele nacistického Německa a německou expanzionistickou politiku? Jaké argumenty byly používány v debatě o tom, zda a do jaké míry ovlivnila německá geopolitická škola územní expanzi Německa?

Diplomová práce bude koncipována jako obsahová analýza. V první části práce bude použita čistě deskriptivní metoda, skrze kterou představím německou geopolitickou školu a koncepty, se kterými pracovali její autoři a jejich myšlenkoví předchůdci. Ve druhé části práce využiji kompilační metodu pro sestavení názorů a argumentů různých autorů účastnících se debaty probíhající po skončení 2. světové války na téma geopolitika a vliv německé geopolitické školy na německou expanzionistickou politiku.

Pro větší přehlednost bude diplomová práce členěna do několika částí. V první části práce bych se ráda věnovala vývoji německé geopolitické školy, počínaje jejím myšlenkovým předchůdcem Friedrichem Ratzelem a jeho inspirací organickou teorií státu, která se pak spolu s geostrategií stala základním stavebním kamenem německé geopolitické školy. Dále bych v krátkosti představila koncepty přejaté od autorů jako Halford Mackinder, který přišel s některými základními termíny používanými v geopolitice dodnes. V souvislosti s tématem práce blíže představím jím používaný pojem „heartland“, či termín „autarkie“, se kterým pracoval Rudolf Kjellen, jenž byl inspirován Ratzelem, nicméně v porovnání s ním mu chyběla vědecká nezaujatost. Tyto termíny byly následně autory německé geopolitické školy přejaty a nadále s nimi bylo operováno. Poté bych se již zaměřila na samotné autory německé geopolitické školy a to jednak a hlavně na jejího zakladatele Karla Haushofera, jeho vztah s Rudolfem Hessem a možný vliv na Adolfa Hitlera, dále pak na další členy, mezi které řadíme například Carla Schmitta, Ericha Obstta nebo Otto Maula a jejich vztah k předním představitelům nacistického Německa a především ke způsobu, jakým nacistické Německo přejímá myšlenky těchto autorů německé geopolitické školy.

Ve druhé části práce se budu věnovat debatě, která probíhala ve 2. polovině 20. století. Po skončení 2. světové války se totiž začínají tvořit dva tábory autorů. Jedni tvrdí, že se geopolitika stala „hnacím motorem“ expanze nacistického Německa a hlavního představitele německé geopolitické školy Karla Haushofera označují za tvůrce myšlenek, které sloužily jako motivace a program nacistického režimu a též ho označují za člověka, který s nacisty spolupracoval. Na tomto základě začali označovat geopolitiku jako pseudovědu a tento obor byl po nějakou dobu zdiskreditován. Druzí však argumentují, že Karl Haushofer a jeho pojetí geopolitiky byli poháněni jeho nacionalismem a vlastenectvím a že jeho cílem bylo napravit katastrofální důsledky 1. světové války, kterými, v jeho očích, Německo trpělo. Tito autoři také tvrdí, že německá geopolitická škola v čele s Haushoferem byla zneužita nacistickými představiteli Německa, a to za účelem provádění agresivní zahraniční politiky. V této části práce bych tedy ráda porovнала, jak byl hodnocen vliv německé geopolitické školy na německou expanzionistickou politiku v průběhu 20. století, jak tuto debatu ovlivnil historický kontext a jaké argumenty byly autory v této debatě používány a jak a pokud se časem měnily.

V závěrečné části práce, na základě zjištěných argumentů zhodnotím, zda a do jaké míry byla německá expanzionistická politika a představitelé nacistického Německa ovlivnění německou geopolitickou školou, jaký názor obecně převládal krátce po skončení 2. světové války a jak se názor postupem času měnil či neměnil. A konečně bych také uvedla, jak tato problematika ovlivnila geopolitiku jako disciplínu a jakým způsobem došlo k její rehabilitaci.

Co se týče literatury, ze které je v diplomové práci čerpáno, jedná se především o cizojazyčné zdroje a to z prostého důvodu. V českém prostředí se pouze malé množství autorů věnuje konkrétně a podrobně německé geopolitické škole. Převažují spíše publikace o geopolitice jako takové s několika málo zmínkami o německém prostředí. I některé tyto publikace jsou však využity v první části práce, která přibližuje mimo jiné myšlenkové předchůdce německé geopolitické školy. Za hranicemi České republiky se debatě o vlivu německé geopolitické školy věnuje o poznání větší množství autorů, z jejichž textů je

čerpáno především ve druhé části práce. Tyto texty se zabývají právě již zmíněnou debatou a argumenty v ní používanými. Pokud se podíváme na typ zdrojů, ve valné většině převažují články publikované v odborných časopisech, které jsou dostupné v internetových databázích. Důvod je prostý, debata o vlivu německé geopolitické školy na německou expanzionistickou politiku se vedla právě prostřednictvím těchto odborných časopisů. V menší míře je využito i odborných knih, které se zabývají německou geopolitikou.

2. VÝVOJ NĚMECKÉ GEOPOLITICKÉ ŠKOLY

2.1 MYŠLENKOVÍ PŘEDCHŮDCI NĚMECKÉ GEOPOLITICKÉ ŠKOLY

2.1.1 Friedrich Ratzel a koncept *Lebensraum*

Přesto, že se německá geopolitická škola etablovala až v období po 1. světové válce, za jejího myšlenkového otce považujeme Friedricha Ratzela, který zemřel několik let před jejím zavedením, konkrétně v srpnu roku 1904. Narodil se o 60 let dříve, v roce 1844 a vzděláním byl přírodovědec. Vzhledem k tomu, že byl velice ovlivněn darwinismem a sociálním darwinismem, promítala se tato skutečnost i v jeho dílech. Ratzel přichází v roce 1901 ve svém článku *Lebensraum* s ideou, že stát a jeho národ je nutné vnímat jako živý organismus, který se musí řídit zákonem silnějšího. Tuto teorii rozvíjel již v průběhu 90. let 19. století, zejména v jeho nejznámějším díle *Politická geografie (Politische Geographie)*, nicméně v článku *Lebensraum* svůj koncept rozvedl nejvíce. Na tento článek můžeme nahlížet jako na reakci na vývoj v Německu na konci 19. století. V průběhu 19. století si totiž Německo procházelo velkým hospodářským rozvojem, který šel ruku v ruce s rostoucí populací. Tyto skutečnosti měly za následek zvýšenou spotřebu přírodních surovin, ale i potravin, což začalo postupně vytvářet tlak na koloniální expanzi, která by vedla k zajištění vlastních surovinových zdrojů. Němci se ale v myšlenkách neomezovali pouze na expanzi do mimoevropských regionů, v souladu s nacionalismem pomýšleli i na země východně od jejich hranic (Kučerová 2015: s. 38–73).

Ratzelův koncept *Lebensraum*, který do češtiny překládáme jako „životní prostor“, počítá s tím, že dojde-li k situaci, že stát dosáhne v rámci svých hranic určitých limitů, je povinen zajistit svému národu zdroje mimo ně, primárně v blízkém sousedství, potažmo v dalších regionech. Jedna z myšlenek byla i taková, že lidé musí, stejně tak jako rostliny, růst a rozšiřovat svůj životní

prostor, nebo zemřou. Ratzel tedy vycházel z organické teorie státu¹, kterou proslavil Thomas Malthus, nicméně jí doplnil a ve své teorii zdůrazňoval důležitost vztahu k území, nebo přesněji řečeno k prostoru (Raum), se kterým je jeho obyvatelstvo neodmyslitelně spjato. Na kvalitu tohoto prostoru kladl velký důraz, protože státům, stejně tak jako zvířatům či rostlinám, se v nehostinném prostředí nedaří. Čím kvalitnější tedy bude prostor, ve kterém stát existuje, tím více bude prosperovat. Svůj termín Lebensraum zpopularizoval na počátku 20. století, ale jen a pouze v kontextu svých biologických teorií (Smith 1986: s. 83). Ve svém originálním významu totiž chápal pojem Lebensraum pouze jako synonymum pro místo výskytu (habitat). Ratzel také přišel s myšlenkou, že indikátorem toho, jak je společnost v daném prostoru úspěšná, závisí na tom, jak přistupuje k využívání půdy. Fyzické okolnosti prostoru tedy nebyly rozhodujícím faktorem toho, jak je daná společnost úspěšná, dalším ukazatelem bylo to, jak dobře dokáže využít technologický vývoj ve vztahu k danému prostoru. Společnost, která byla v daném regionu nejúspěšnější - dokázala se nejlépe přizpůsobit konkrétnímu prostředí, měla následně tendenci svůj životní prostor (Lebensraum) rozšiřovat. Ratzelova interpretace lidské sociální evoluce jako reakce na fyzický prostor, způsobila revoluci ve studiu lidské společnosti (Ashworth 2010: s. 282).

Ve svém díle se tedy Ratzel pouze snažil revidovat Malthusovu organickou teorii státu a vyvracel jeho tvrzení, že růst populace se musí redukovat. Populace dle něj může růst, podmínkou ovšem je, že se bude s jejím růstem současně zvětšovat i její životní prostor. Boj o život, jakožto základní vysvětlení evolučních procesů, tedy chápe jako boj o prostor, protože prostor je dle něj základní a první podmínkou života a jediným způsobem, jak může stát přežít, je skrze nepřetržitou expanzi. Tím tedy vyvrací tezi Malthuse o omezování populačního růstu (Abrahamsson 2013: s. 3–4). Co se týče Ratzela a jeho postoje k lidské rase, byl silně ovlivněn svým studiem migrace. Chápal,

---

¹ Populace se zvětšuje geometricky, zatímco možnost obživy se zvětšuje aritmeticky. Tato nerovnováha sil bude mít v budoucnu velice negativní důsledky, pokud nebude růst populace regulován. Více o organické teorii státu lze dohledat v knize *Esej o principu populace* (Malthus 1798).

že stát není synonymem národa jako přirozené jednotky, a to proto, jak státy podléhaly důsledkům migrace, čímž docházelo k míšení ras. Příkladem mu byly například Spojené státy americké či Britské impérium. Z tohoto důvodu zcela odmítal rasový determinismus (Ashworth 2010: s. 283) Až po 1. světové válce začali tento termín zneužívat jiní autoři, objevoval se v imperialistické literatuře a odkazoval na soubor expanzivních politických myšlenek. Mezi způsoby, jakými docílit dostatečného životního prostoru, začali tito autoři radit například emigraci, zakládání obchodních či kulturních středisek, ale v neposlední řadě mezi tyto možnosti zařazovali i válku (Smith 1986: s. 83). Až v tuto chvíli se tedy termín Lebensraum propojil se zcela pseudovědeckými konotacemi.

2.1.2 Rudolf Kjellén a geopolitika

Na Friedricha Ratzela následně navázal švédský profesor, politolog a ve své době aktivní politik Rudolf Kjellén, který žil mezi lety 1864–1922. Některými autory bývá označován za primární zdroj inspirace pro německou geopolitickou školu, a to dokonce ještě větším než jeho předchůdce Ratzel. Důvodem může být absence vědecké nezaujatosti a opatrnosti, protože to, co Ratzel používal jako metaforu, tedy přirovnání státu k živému organismu, bral Kjellén doslova. Jedním z jeho cílů bylo empiricky otestovat hypotézu týkající se Ratzelova Lebensraumu jak na současných, tak historických velmocích (Abrahamsson 2013: s. 4). Mezi Kjellénova nejvýznamnější díla počítáme dílo *Mocnosti (Stormakterna)*, které vyšlo v roce 1905 a dílo *Stát jako živá forma (Statens som livsform)* z roku 1916, které je považováno za jeho dílo životní. V prvním zmíněném se autor zabývá velmocemi, které definuje jako státy, jež jsou ochotny expandovat a především jsou schopny tuto expanzi uskutečnit. V tomto díle přišel Kjellén také se čtyřmi kategoriemi, nebo spíše aspekty, kterými jsou státy charakterizovány. Jednalo se o geo-politik (poloha státu, teritoriální koncept), demo-politik (obyvatelstvo, jeho etnický původ) socio-politik (společnost, sociální struktury) a krato-politik (vládní struktury, právní organizace státu). V díle *Stát jako živá forma* potom doplňuje ještě jeden aspekt -

oeko-politik (ekonomiku, kterou dále dělí na sféru ekonomie, autarkie² a hospodářské politiky). Když píše o živé formě, odkazuje na první dvě kategorie, které tvoří moderní stát - geo-politik a demo-politik - dva faktory, které jsou nezbytné pro vznik státu. Zbylé tři kategorie - socio-politik, krato-politik a oeko-politik, tvoří charakter státu, tj. kulturní formu. Tyto dva koncepty - živou a kulturní formu, následně zaštitil svojí novou akademickou disciplínou - geopolitikou (Knutsen nedatováno: s. 4–8).

Podle Kjelléna se všechny státy snaží expandovat, ale jen hrstka je jich úspěšných a z nich se časem vyvinou velmoci. Ty jsou charakteristické nejenom svojí expanzivní orientací a aktivním prosazováním politické moci, ale především ambicemi růst a ochotou měnit status quo. Ostatní státy jsou tím pádem vystaveny tlaku a v dlouhodobé perspektivě mohou být velmocemi absorbovány. Ve své teorii tedy obhajoval expanzi velmocí, což mu zajistilo přívržence například v podobě Německa či Japonska, jejichž expanze by byla chápána jako implementace konceptu Lebensraumu do skutečné podoby (Björk 2021: 16). Ve své době soudil, že bude-li Rusko rozšiřovat svůj vliv, menší státy se ve snaze bránit svoje pozice integrují a dominovat jim bude nejrychleji rostoucí stát kontinentu - Německo. Za konečný ideál, kterého může velmoc dosáhnout, považoval již zmíněnou ekonomickou autarkii. Kniha *Stát jako živá forma* byla zakrátko po svém vydání přeložena do němčiny a později ovlivnila německou geopolitiku. Přejato bylo oněch zmiňovaných pět aspektů, jimiž jsou státy charakterizovány a především koncept autarkie (Knutsen nedatováno: s. 4–8).

Od chvíle, kdy Kjellen na přelomu 19. a 20. století poprvé použil termín geopolitika, se různě proměňovalo chápání tohoto termínu. Jeho interpretace se posouvala daleko za původní zamýšlený význam a v průběhu 20. století se na něj nabalilo spoustu negativních konotací. Definice termínu se proměňovala spolu s historickým obdobím. Kjellén chápal geopolitiku jako disciplínu zabývající se vztahem geografie a politiky, z čehož také logicky odvodil pojem geo-politika (Ó

---

² Jedná se o soběstačnost, v tomto případě ekonomickou. Cílem státu je být nezávislý na importu zboží ze zahraničí a tím si zajistit hospodářskou soběstačnost (Jandourek 2012: s. 139).

Tuathail 1998: s. 1). I ostatní imperialističtí autoři pohlíželi na geopolitiku jako na realistický přístup k mezinárodní politice, který klade důraz na roli geografické základny státu a přírodního vlastnictví a zdrojů, které má k dispozici při utváření celkového stavu státu a jeho mocenského potenciálu. Jako součást geopolitiky byla vnímána fakta globální fyzické geografie - např. rozmístění kontinentů a oceánů nebo rozdělení států na pozemní a námořní mocnosti. V začátcích své existence se geopolitika stala atraktivní také proto, že představovala něco nového a neokoukaného a jedním z jejích cílů bylo zkoumat postavení států ve světové politice a jejich geografickou dimenzi (Dodds 2007: s. 24–25). Geopolitika na počátku 20. století se tedy zabývala převážně podporou expanze státu a zajištěním správného fungování impérií. Geopolitické autory této doby můžeme charakterizovat jako imperialisty, kteří se pomocí svých teorií snažili vysvětlit a především obhájit imperiální expanzionismus. Disponovali pocitem národní výjimečnosti a věřili, že ideály a hodnoty, které vyznávají, by měly být hodnotami a ideály celého lidstva. Mezi tyto autory řadíme dva již zmíněné - Friedricha Ratzela a Rudolfa Kjellena, dále k nim patří Alfred Mahan, Halford Mackinder a Nicholas Spykman (Ó Tuathail 1998: s. 4–5). Kjellenův termín byl nicméně po 1. světové válce převzat zakladatelem německé geopolitické školy Karlem Haushoferem a poté byl spojován s německou expanzionistickou politikou. Po 2. světové válce byla geopolitika mnohými označována za hlavní ideologii nacistického Německa a na nějakou dobu zcela zdiskreditována. O této problematice bude pojednáváno níže v textu.

2.1.3 Halford Mackinder

Kromě organické teorie státu, myšlenek a konceptů Friedricha Ratzela a Rudolfa Kjellena, čerpali autoři německé geopolitické školy také z geostrategie³ a přejali některé koncepty a myšlenky autora Halforda

---

³ Geostrategii můžeme chápat jako geografický směr zahraniční politiky státu. Geostrategie říká, jak má stát využívat svůj vojenský potenciál a kam soustředit diplomatické aktivity. Vzhledem k tomu, že státy mají pouze omezené zdroje, měly by se politicky a vojensky zaměřovat pouze na konkrétní oblasti (Grygiel 2006: s. 23). V kontextu německé geopolitické školy je geostrategie chápána jako nepřetržitá forma národní strategie, ve které se využívá jednak mírová diplomacie, jednak vojenská síla na boj proti nepříteli. V rámci geostrategie se pečlivě studují a odhadují jednotlivé státy z vojenského hlediska - patří

Mackindera (1861–1947), kterého můžeme za geostratéga bez pochyby označit. Přesto, že Mackinder s Německem nikterak nesympatizoval, dokonce v něm bezprostředně po skončení 1. světové války viděl hrozbu a ve své teorii před ním varoval, představitelé německé geopolitické školy toto varování zcela otočili ve svůj prospěch a z některých jeho myšlenek a tezí čerpali inspiraci.

Mackinder, který se narodil ve Velké Británii, působil od roku 1887 na Oxfordské univerzitě jako učitel geografie, přičemž se mu podařilo propojit fyzickou geografii se sociální geografii a rovněž se stal klíčovou postavou v ustanovení geografie jako studijního oboru v Británii. O obyvatelstvu Velké Británie smýšlel jako o mase, která má pouze omezenou inteligenci a považoval za nutné, aby elita odborníků tuto masu učila uvažovat v konturách vládců rozsáhlého britského impéria, tedy tak, aby byla schopna vizualizovat i vzdálené geografické podmínky. Jednoduše chtěl naučit obyvatelstvo přemýšlet imperiálně. Geografické faktory považoval za podmiňující faktory lidské historie a faktory rozhodující o důležitých strategiích. Geografii zase jako prostředek pro vzdělávání politických vůdců impéria o geografických faktorech (Ó Tuathail 1998: s. 16). Mackinder byl jako první schopen uvažovat o světě jako o globálně fungujícím celku, což bylo s ohledem na počátek 20. století přelomové. To samé chtěl i po tvůrcích britské politiky - aby měli globální rozhled. V roce 1904 přišel tedy s tím, co je nám dnes známé pod pojmem globalizace. Rovněž tvrdil, že éra, kterou pojmenoval termínem kolumbovské období (cca konec 15. století až konec 19. století) a které dominovaly evropské námořní mocnosti, je u konce. Jednoduše proto, že koncem 19. století jsou již všechna území na světě zabraná a mořská moc nemá co dalšího ovládat. Počátek 20. století označuje za post-kolumbovské období⁴, které je charakteristické tím, že se svět stal uzavřeným systémem globálního rozměru, ve kterém již žádné výbuchy společenských sil neodezní v neobydlených prostorách zeměkoule. Upozorňoval

---

sem studium jejich obranné struktury, vojenské síly, populačních problémů, atd. Více o geostrategii ve službách německé geopolitické školy (Gyorgy 1943).

⁴ Mackinder rozděloval dějiny světa do 3 etap. První etapou je pre-kolumbovské období, které končí s objevením Ameriky Kryštofem Kolumbem. Pro toto období je charakteristické, že Evropa představovala pouze objekt v mocenských impulsech - byla neustále ohrožována nájezdníky z Asie a ti představovali pozemní moc, která v tomto období dominovala. Následovalo kolumbovské období a post-kolumbovské období (Ó Tuathail 1998a: s. 18)

také, že výhodu ztrácejí státy ležící u moře a naopak výhodu získávají ty státy, které disponují obrovským kompaktním územím a to zejména ve vnitrozemí (Sloan 2010).

Mackinder se zamýšlel nad tím, kde leží geografické centrum světa a odpověď přinesl ve svém článku *Geografická osa dějin (The Geographical Pivot of History)* publikovaném v roce 1904. Podle něj byla centrem světa v té době rozlehlá oblast v Asii (S část Eurasie a centrální část Eurasie), jelikož byla zcela nepřístupná námořní moci, což znamenalo, že pozemní moc má možnost se v této oblasti vyvíjet a sílit a pokud využije svého potenciálu, může ovládnout svět. Tuto oblast nazval pivotní oblastí, později v roce 1919 začal používat označení Heartland, které se ujalo a tento termín se používá dodnes. Důvodem, proč na počátku 20. století viděl výhodu v pozemní moci, byl jednak pokrok v technologickém vývoji, přičemž nejvíce vyzdvihoval rozvoj železnic, které umožnily rozvoj vnitrozemské Eurasie, jednak skutečnost, že pivotní oblast je zvenčí velmi dobře chráněna přírodními bariérami, kdežto zevnitř je velmi dobře prostupná (Mackinder 1904: s. 421–437). V roce 1919 publikoval Mackinder text, který revidoval ten z roku 1904. V něm došlo k přejmenování pivotní oblasti na Heartland, jehož plochu rozšířil o oblast východní Evropy, Černého a Baltského moře a tvrdil, že Heartland je potencionálně napadnutelný, přičemž do něj lze proniknout přes východní Evropu. Vzhledem k tomu, že se Německu během 1. světové války nepodařilo ovládnout východní Evropu a tím pádem nebylo schopné proniknout do Heartlandu, varoval před přílišným optimismem po skončení 1. světové války. Obával se, že Německo se nevzdá ambice ovládnout Heartland a je tedy pravděpodobné, že se o to v budoucnu znovu pokusí (Ashworth 2010: s. 286–289). V tomto textu přišel s tezí, že „[k]do vládne východní Evropě, ovládá Heartland; kdo vládne Heartlandu, ovládá světový ostrov; kdo ovládá světový ostrov, vládne světu“ (Mackinder 1919: s. 194). Vzhledem k tomu, že Mackinder prožil i 2. světovou válku, dočkala se jeho teorie druhého přepracování v roce 1943, změny v ní ale nejsou pro tento text relevantní. Nejvlivnějším pojmem se stala pivotní oblast, od roku 1919 označována jako Heartland. S tímto pojmem následně pracoval Karl Haushofer.

2.2 AUTOŘI NĚMECKÉ GEOPOLITICKÉ ŠKOLY

2.2.1 Karl Haushofer - život do roku 1924

Karl Haushofer - člověk, který je neodmyslitelně spjatý s nacistickým Německem, Adolfem Hitlerem a Rudolfem Hessem. Člověk, který byl v roce 1945 Úřadem hlavního právního zástupce USA označen za Hitlerova intelektuálního kmotra, kterému skrze svoji doktrínu tvořil intelektuální obsah toho, čeho byl Hitler symbolem. Na základě tohoto přesvědčení bylo Haushoferovo jméno přidáno na seznam hlavních válečných zločinců, který byl podkladem pro nadcházející mezinárodní soudní vojenský tribunál v německém Norimberku (Herwig 2016: s. 12).

Haushofer se narodil v roce 1869 a v roce 1946 - pár měsíců po skončení 2. světové války spolu se svojí manželkou spáchal sebevraždu. V roce 1887 absolvoval gymnázium v Mnichově a nejspíše by dále pokračoval ve šlépějích svého otce, který učil na Technické akademii v Mnichově a stal se architektem, případně po vzoru svého dědečka umělcem, kdyby ale v té době nebyl konfrontován s požadavkem německé vlády odsloužit alespoň jeden rok vojenské služby. Tato skutečnost se stala rozhodující pro jeho kariéru, protože v armádě zůstal i po absolvování povinné lhůty a následně v ní strávil velkou část svého života. Zlomovým rokem se pro něj stal rok 1908, kdy byl vybrán, aby strávil dva roky na Dálném východě, převážně pak v Japonsku, přičemž tato doba ho velmi ovlivnila. Měl dostatek prostoru studovat japonskou armádu, poznat místní kulturu a obyvatelstvo (Norton 1968: s. 81). Období, ve kterém Haushofer v Japonsku pobýval, do budoucna formovalo jeho smýšlení a názory. Japonsko totiž bylo v této době nezpochybnitelnou mocností, která podřizovala svoji zahraniční politiku a průmysl expanzi. V letech 1894–1895 porazilo Japonsko Čínu jak na souši, tak na moři, o deset let později to samé zopakovalo ve válce s carským Ruskem, přičemž se chystalo na další expanzi. Haushofer viděl mnoho společných rysů Japonska a svého rodného Německa a došel tedy k přesvědčení, že pokud by se tyto dvě země spojily, bylo by pro ně jednodušší čelit západním vlivům - myšleno jak ekonomickým, tak politickým - na Dálném východě. Mnoho Němců, stejně jako Japonců bylo dle něj zaslepeno nově nabytou národní

jednotou a konceptem boje za impérium. Haushofer byl stejně jako Ratzel příznivcem sociálního darwinismu, zastával tedy názor, že na základě biologických zákonů silnější přežijí a slabí zemřou. Rovněž ho označujeme jako imperialistu, který viděl v německé expanzi at' už do pohraničních oblastí nebo do zámoří jedinou naději na přežití německého státu. Tato expanze by dle něj měla být podle japonského scénáře z let 1894–1895 a 1904–1905 (Herwig 2016: 45–68).

Poté, co se Haushofer vrátil z Japonska zpět do Německa⁵, měl podlomené zdraví, a proto věnoval svůj čas výzkumu a následně psaní o Japonsku. Rovněž v roce 1913 získal doktorský titul s tím, že se jeho disertační práce zabývala německým vlivem na vývoj Japonska v 19. století. Rok před získáním doktorátu publikoval jedno ze svých velkých děl *Úvahy o vojenské síle velkého Japonska, postavení ve světě a budoucnost (Dai Nihon Betrachtungen uber Grossjapans Wehrmacht, Weltstellung und Zukunft)*, ve kterém se zabýval svojí tezí, která říkala, že geografické umístění a fyzické charakteristiky ovlivňují vývoj států. O návratu do aktivní vojenské služby nepřemýšlel, jeho názor ovšem změnilo zapojení Německa do 1. světové války, ze které odešel s hodností generálmajor (Norton 1968: s. 81). Po 1. světové válce, kdy neměl Haushofer již žádné další uplatnění ve vojenské sféře, považoval za nutné, aby se národní vůdci naučili jednat geopoliticky a obyvatelstvo Německa, aby svým vůdcům rozumělo, se musí naučit myslet geopoliticky. Proto začal působit na univerzitě v Mnichově, kde vyučoval geografii a vojenskou historii. Tím získal skvělou platformu, skrze kterou šířil svoje názory a přesvědčení mezi stále větší množství lidí. Jeho přednášky byly mezi studenty velmi populární, převážně proto, že nebylo běžné, aby bývalý generál vyučoval politickou a vojenskou geografii. V této době se také seznamuje s Rudolfem Hessem, který se stal jeho studentem. V roce 1924 Haushofer založil časopis, který pojmenoval *Zeitschrift für geopolitik*. Tento měsíčník, jenž měl sloužit jako platforma pro nově vytvořenou německou geopolitiku, se věnoval různým geopolitickým otázkám. Jednalo se

---

⁵ Pro zpáteční cestu místo lodní přepravy využil Transsibiřskou magistrálu. Tím se mu naskytla možnost poznat na vlastní oči oblast, kterou Mackinder pojmenovat jako Heartland. I tato zkušenost přispěla k formulaci jeho teorie (Herwig 2016: s. 57–58).

například o záznamy různých geopolitických událostí, které se odehrávaly po celém světě včetně hodnocení a zpráv o vojenské připravenosti a obranyschopnosti států. Dále zde byly publikovány recenze knih, mapy a další různé ilustrace (Schnitzer 1955: s. 408–409).

2.2.2 Karl Haushofer a formování jeho teorie

Jak již zaznělo výše, mezi počátky formativních let Karla Haushofera počítáme roky 1908–1910 a jeho pobyt na Dálném východě, konkrétně v Japonsku. Zde čerpal inspiraci, obdivoval Japonce a jejich expanzivní zahraniční politiku. Již v této době měl v hlavě myšlenku, že Japonsko by mělo být pro jeho rodné Německo vzorem, spojení těchto dvou zemí chápal jako skvělou příležitost, jak čelit vlivům západních mocností. Proto pro něj byla 1. světová válka hořkým soustem. Haushofer se během války neomezil pouze na to, být dobrým vojákem se zájmem pouze o mechaniku válčení, naopak se snažil válku analyzovat a chápat ji jako politický nástroj. Byl přesvědčen o tom, že evropské mocnosti do války vstoupily z velmi špatných důvodů, jakými jsou pýcha a ješitnost, nikoliv proto, aby z ní nějak politicky těžily. Rovněž se domníval, že Německo bojovalo v 1. světové válce po boku nesprávného spojence - Rakouska-Uherska, které postupně ztrácelo svůj vliv, skomíralo a naopak vedlo válku proti svým přirozeným spojencům - Rusku a Japonsku. V této době si také v představách začal formovat svoji geopolitickou vizi. Jednalo se o to, že Německo by se nemělo spojit pouze s Japonskem, ale rovněž s Ruskem a tyto tři velké národy by spolu zastavily veškerý vliv Anglosasů. Během války si vypěstoval silnou nenávist vůči Spojeným státům americkým a svoji protiamerickou rétoriku posiloval i v následujících letech (Herwig 2016: 85–87). Po 1. světové válce se naplnila Haushoferova největší obava - Německo stálo na straně poražených. Začal tedy přemítat a sepisovat, co vše se během války událo špatně a co vedlo k německé prohře. Neviděl problém v tom, že Německo do války vstoupilo, ale nedokázal pochopit, proč prohrálo. Příčinu viděl v tom, že němečtí vůdci sice měli skvěle připravenou a vypracovanou vojenskou strategii, ale to vše na úkor toho, že jejich politická strategie byla nedostatečná. Další problém viděl v tom, jak Německo své zapojení ve válce

prezentovalo jednak před vlastním obyvatelstvem, jednak před mezinárodním společenstvím. Dle jeho názoru mělo být zdůrazněno, že Německo bojovalo o přežití, o svůj životní prostor, tak, aby jeho neustále se zvětšující populace mohla žít dál. Jednoduše tvrdit, že se jednalo o sebeobranu, a boj o vlastní přežití, protože to by daleko snadněji vedlo k přesvědčení obyvatelstva i vnějšího prostředí o jeho motivech, spíše než vágní pozice, kterou Německo zaujalo a především by důsledky plynoucí pro Německo z Versaillské smlouvy mohly být mírnější (Dorpalen 1942: s. 14–16).

Když přemýšlel o tom, jaký byl vlastně důvod, proč 1. světová válka vypukla, Německo vnímal jako stát, který měl na začátek války pramalý vliv. Ostatní národy ale tak lehce nevyšly. Tvrdil, že válka se uskutečnila kvůli slovanské aroganci, francouzskému revanšismu, britské touze po moci a bohatství a rakouské polohlouposti. Mezi dalšími, na které svaloval vinu, byli Židé, které obviňoval z toho, že zradili obyvatelstvo a německou zem jako takovou. Liberální deník *Frankfurter Zeitung*⁶ označoval jako židovský a stejně tak Sociálnědemokratickou stranu Německa, jejíž členy označoval jako mezinárodní Židy a východní semitské zrádce. V reakci na tyto domnělé události volal po německém Césarovi, který bude schopen doprát Německu takové postavení, jaké si zaslouží. Jeho postoj k židovskému obyvatelstvu s největší pravděpodobností odrážel antisemitismus konzervativců a nacionalistů před rokem 1914⁷, což se netýkalo pouze Německa, ale i Velké Británie, Francie, Ruska nebo Spojených států amerických. Židé tvořili přibližně 1 % populace v Německu, ale rostl jejich vliv v různých odvětvích - od vzdělávání, přes finančnictví, po žurnalistiku (Herwig 2016: 86–89). Tím, že Haushoferovi velmi záleželo na tom, aby Německo opět dosáhlo velkého vlivu a prestiže, spojil se se skupinou více než dvaceti prominentních obyvatel Mnichova a začali společně

---

⁶ Tyto noviny vznikly v roce 1856 a byly považovány za pilíř liberálně-demokratické tradice v Německu. Během 1. světové války se neochvějně držely svých politických ideálů. Nejenom Haushofer v nich viděl velké zlo, v Hitlerově *Mein Kampf* je jim věnován prostor a jsou zde označovány za orgán židovského světového spiknutí a rovněž je vidí jako přispěvatele k porážce Německa v 1. světové válce (Eksteins 1971: s. 4–5).

⁷ Na přelomu 19. a 20. století byl, v západních společnostech, zaznamenán prudký nárůst antisemitismu. Nejčastěji udávaným důvodem bývá modernizace, která vedla k politické, ekonomické a sociální emancipaci Židů, což na druhé straně posilovalo antisemitské postoje. Více o této problematice (Brustein – King 2004: s. 35–53).

plánovat založení Německé akademie (Deutsche Akademie). Tento institut měl za cíl koordinaci veškerých neoficiálních vztahů s Němci pobývajících v zahraničí, provádění a podporu výzkumu a propagandu. V roce 1923 se na univerzitě v Mnichově konala organizační schůzka, přičemž Haushofer byl v tomto projektu velmi angažovaný. Inspiraci hledal u zahraničních institucí tohoto typu, např. Francouzské akademie, jejích aktivit a vlivu v oblasti kulturní propagandy. K formálnímu vzniku došlo v květnu 1925, přičemž v této době byla akademie soukromou institucí a nebyla vázána na žádné politické strany. Financována byla prostřednictvím soukromých darů. Ke změně došlo v roce 1930, kdy se akademie začala stále více dostávat pod vliv nacistů (Norton 1968: s. 82–83). V rámci svého postu na univerzitě v Mnichově a postavení v časopise *Zeitschrift für geopolitik*, cestoval Haushofer po celé zemi, kde se snažil oslovit nejenom studenty, ale i úředníky, podnikatele nebo politiky, kteří byli vlivní jak ve vnitřní, tak vnější politice Německa. Snažil se je přesvědčit o tom, že Německo zoufale potřebuje větší životní prostor. Velmi nápomocné mu bylo dílo spisovatele Hanse Grimma *Národ bez prostoru (Volk ohne Raum)* vydané v roce 1926, které se stalo bestsellerem a ve kterém autor popisuje dramatický boj německých osadníků v jihozápadní Africe proti britským imperialistům. To značně pomohlo zpopularizovat Haushoferovo volání po Lebensraumu, přičemž tento termín převzal od Ratzela. Tato skutečnost neunikla ani nacistickým politikům, kteří se postupně seznamovali s jeho pracovními metodami a učili se vnímat zahraniční politiku v konturách světové politiky a kontinentů. Boj o životní prostor jim byl představen v rámci velké vlny na celém Eurasijském kontinentu jako boj proti západním demokraciím. Haushofer se tedy z pozice vědce stal hlavním obhájcem expanze Německa. Tyto myšlenky se následně promítly do zahraniční politiky Německa poté, co se v roce 1933 chopili nacisté moci (Dorpalen 1942: s. 17–18).

2.2.3 Karl Haushofer - teorie

Podnětem pro to, aby Haushofer vypracoval svoji teorii, byla porážka Německa v 1. světové válce a následné podepsání Versailleské smlouvy, která označila Německo a jeho spojence za iniciátora války a uložila mu

povinnost vyplácet válečné reparace. Rovněž byly Německu odebrány jeho kolonie v Africe, Oceánii a Asii⁸ a i v Evropě⁹ ztratilo část svého území. Jak již bylo zmíněno výše, Haushofer přejímal některé koncepty od jiných geopolitiků. Jeho intelektuálním hrdinou se beze sporu stal Ratzel a jeho koncept Lebensraumu, Mackinderovo dílo *Geografická osa dějin* označoval jako mistrovské dílo geopolitiky a od Kjellena převzal koncept autarkie. Vzhledem k tomu, že mezinárodní politika je prostředím, kde dochází k boji o přežití mezi jednotlivými státy, je nutné, aby Německo rozšiřovalo svůj životní prostor. Územní expanze je podmínkou pro to, aby Německo získalo prostor, ve kterém se bude schopno dále rozvíjet. Prostředkem jak tohoto vytyčeného cíle dosáhnout je přesně to, před čím Mackinder ve své teorii varoval. Německo musí navázat spojení s mocností, která sídlí v Heartlandu - se Sovětským svazem. Haushofer toto ještě rozšířil a tvrdil, že by se Německo mělo rovněž spojit s Japonskem a vytvořit tak pozemně-námořní blok, jinými slovy osu Berlín-Moskva-Tokio. Tento blok se pak následně postaví do opozice proti globálním námořním mocnostem v čele s Velkou Británií. Haushofer si byl dobře vědom toho, že Heartland je zcela zásadní území a stát, který v něm působí - Sovětský svaz, je díky své lokaci velmi silný a bylo by těžké ho napadnout, nebo dokonce porazit. Proto důrazně doporučoval, aby se Německo, při rozšiřování svého Lebensraumu, zcela vyhnulo území Heartlandu, neboť by to pro něj mohlo mít fatální následky. Co se týče autarkie, tu považoval za něco, na co má Německo nárok stejně jako na životní prostor (Ó Tuathail, G 1998a: s. 20–21). Zcela odmítal myšlenku, že státy jsou pouze rigidní neživé entity, které jsou vázány smlouvami a tradicemi, naopak souhlasil s Ratzelem a Kjellénem a státy připodobňoval k živým organismům. Pokud není stát soběstačný a není tedy schopen zajistit svým obyvatelům dostatečné množství

---

⁸ V Africe se jednalo o plochu cca 1525 km² v Oceánii cca 169 km² a v Asii cca 354 km². Co se týče ekonomiky, před 1. světovou válkou činil německý import do kolonií cca 0,5 procent. Export se rovnal 0,7 procentům (Heymann 1937: s. 39–40).

⁹ Alsasko-Lotrinsko připadlo Francii, region Eupen-Malmedy získala Belgie, oblast Sársko byla na 15 let postavena pod správu Společnosti národů, Severní Šlesvicko obdrželo Dánsko, část západního Pruska a Slezsko připadlo Polsku a Gdaňsk s okolím se stal samostatným státem pod patronátem Společnosti národů. Československo získalo Hlučín a pás území ve východním Prusku - Klajpeda se stal částí Litvy. Oblast Porýní byla demilitarizována (Statista 2020).

zdrojů, stávají se jeho hranice bojovými liniemi a takový stát má právo na to hledat nová území. Silné státy přežijí a budou zvětšovat své území, slabé státy budou zanikat. Rovněž doporučoval oprostít se od zjednodušeného pojetí fyzické geografie, protože řeky, hory, jezera a oceány byly fyzické entity, které rozhodně nedefinovaly nic politického. Přírození hranice chápal jako ty, ve kterých je stát soběstačný (Herwig 2016: 193).

Haushofer přišel s tím, že by Německo a další podobně mocné státy měly rozvíjet jak ekonomickou, tak geografickou pozici, bez toho, aniž by si navzájem překážely a rušily se. Tak dospěl k teorii panregionů. Panregion můžeme chápat jako jednu rozlehlou funkční plochu, ve které dominuje jeden jádrový stát, který se zpravidla nachází na severu, jižní část panregionu potom chápe jako periferní oblast. Svět tedy nevidí, tak, jak ho viděl Mackinder - jako jeden jednotně fungující celek. Haushofer svět rozdělil do 4 samostatně fungujících panregionů, s tím, že každý je definován společnými panideály, které vytvářejí ideologickou základnu pro každý panregion. Tyto panregiony jsou tedy charakteristické vlastními ideologiemi a ekonomikami a především jsou determinovány geograficky. Inspiraci nehledal nikde jinde než v Monroeově doktríně, která byla příkladem klasické panideje a kterou několikrát popisoval v *Zeitschrift für Geopolitik*. Tehdejší svět rozdělil Haushofer na čtyři panregiony. Jednalo se o Pan-Ameriku, kde dominantní postavení zaujímaly Spojené státy, Euro-Afriku v čele s Německem, Pan-Rusko, kam řadil východní Evropu, Sibiř, střední Asii, Persii a Indii - zde vévodil Sovětský svaz a Dálněvýchodní panregion s nejsilnějším Japonskem. (Hnízdo 1994: s. 75–76). Nejprve počítal s tím, že dominantní mocnosti ovládnou svůj panregion a následně dojde ke spojení dominantních mocností reprezentující pozemní moc, což by znamenalo ovládat 75 % světové pevniny v Evropě, Africe a Asii. Styčné místo, ze kterého by byl tento alianční blok řízen, by představovalo Německo, kde by se koncentroval politický, vojenský a ekonomický vliv. Pan-Rusko zase představovalo ideální místo, ze kterého čerpat přírodní zdroje a rovněž poskytovalo bezpečné vnitrozemské místo. Spojenectví s Dálněvýchodním panregionem v čele s Japonskem představovalo už jen třešničku na dortu,

protože takto silný blok by byl velmi těžko napadnutelný a nehrozilo by podrobení se anglosaské nadvládě (Herwig 2016: s. 190).

2.2.4 Karl Haushofer a vztah s Rudolfem Hessem a Adolfem Hitlerem

Vývoj geopolitiky a geopolitických konceptů v první polovině 20. století poskytl návod a východisko představitelům nacistického Německa v čele s Adolfem Hitlerem a jejich plánu na světovou dominanci. Mnoho autorů tvrdí, že právě skrze geopolitické pozadí, se představitelé nacistického Německa, snažili legalizovat své počínání, ať už mluvíme o vyhlazování ras v čele s rasou židovskou nebo o rozpínavosti Německa, které bylo nejpatrnější na jeho východní hranici, což nejvíce pocítily sousední státy - Polsko a Československo. Jak se tyto představitelé nacistického Německa ke geopolitickým konceptům dostali? Skrze Karla Haushofera a německou geopolitickou školu.

Fakt, že se Haushofer stýkal s nacisty, je všeobecně známý, v kontaktu s nimi byl relativně dlouhou dobu před vypuknutím 2. světové války. Jako nejdůležitější, v kontextu ovlivňování svými geopolitickými myšlenkami, můžeme označit jeho vztah s Rudolfem Hessem, skrze kterého se později seznámil i se samotným Adolfem Hitlerem. Někdy bývá chybně uváděno, že se Haushofer s Hessem setkali v průběhu 1. světové války, ale není tomu tak. V tuto dobu se Hess setkal s Haushoferovým zástupcem pobočníka Hofweberem, který až v roce 1919 zorganizoval první osobní setkání Haushofera a Hesse. Vzhledem k tomu, že se oba dva velice rychle spřátelili, rozhodl se Hess zapsat na Mnichovskou univerzitu, kde následně navštěvoval Haushoferovy přednášky. Haushofer dlouho neotálel a brzy Hesse zasvětil do světa geopolitiky skrze díla Ratzela, Kjelléna, Mackindera a v neposlední řadě skrze svých vlastních (Herwig 2016: s. 15–114). Hess, který strávil prvních 14 let života v egyptské Alexandrii, narukoval do 1. světové války jako dobrovolník, což se mu stalo osudným - potkal se zde s Adolfem Hitlerem. Následně se s ním pak setkal krátce po skončení 1. světové války, kdy kouzlu a charizmatu budoucího vůdce velice

rychle podlehl. Důležitým milníkem byl pivní puč¹⁰, který neúspěšně proběhl v roce 1923. Po tomto činu se stal Hess hledaným, proto se Haushofer rozhodl, že mu nabídne útočiště ve svém domě, nicméně mu důrazně doporučoval, aby se vzdal policii, což nakonec udělal. V květnu 1924 se tak Hess připojil k Hitlerovi a byli spolu uvězněni ve vazebním domě v Landsbergu. Čas zde trávili nejenom procházkami, ale hlavně tvorbou nejznámějšího Hitlerova díla - *Mein Kampf*, které psal Hess podle toho, co mu Hitler diktoval. Nebylo to ovšem tak, že Hess sepisoval pouze to, co mu Hitler diktoval, protože ten se ho často ptal na jeho názory, návrhy a myšlenky. V tuto chvíli poprvé vidíme jednoznačné propojení Hesse, Hitlera a Haushofera, protože Haushoferovy myšlenky se dostaly do Hitlerova *Mein Kampfu* také, ale nejenom prostřednictvím Hesse. Vzhledem k tomu, že Haushofer chodil Hesse do věznice navštěvovat, seznámil se tak s Hitlerem i osobně. Hitler byl fascinován mnoha jeho myšlenkami a názory, často se bavili o tom, jak se měnila dominance pozemní a námořní moci s tím, že se shodovali na tom, že mořská moc již není rozhodujícím prvkem v boji mezi velmocemi, a že v současné době má výhodu ten stát, který ovládá oblast rozlehlé pevniny. Rovněž je Haushofer poučoval o tom, že současné existující velmoci považuje pouze za přechodné a dočasné, což demonstroval na tom, že očekává rozpad Britského impéria. Sdílel s nimi také svůj sen - vytvořit Eurasijskou kontinentální říši, v jejímž čele bude stát Německo (Heiden 1941: s. 74–79).

Haushofer neopomněl prezentovat Hitlerovi ani jeho domněnku, že Německo pro to, aby přežilo, potřebuje zoufale rozšiřovat svůj životní prostor. Tento názor Hitler přejal, zakomponoval tuto myšlenku do *Mein Kampfu* a v následujících letech o této potřebě Německa vášnivě řečnil. Mezi další časté téma patřilo také Haushoferovo oblíbené Japonsko. Vyzdvihoval především některé značné podobnosti mezi nacistickým a japonským politickým systémem. Přesto, že se Haushofer díky Hessovi ve vězení stýkal a vedl rozhovory

---

¹⁰ Cílem nacistů během pivního puče bylo svrhnout bavorskou vládu v čele s Gustavem von Kahrem, což mělo upevnit jejich pozici v Bavorsku, a to by se stalo odrazovým můstkem pro svržení výmarské vlády. Tento pokus byl však neúspěšný, Hitler byl odsouzen za velezradu k pěti letům ve vězení, nicméně byl propuštěn po 9 měsících (BBC nedatováno).

s Hitlerem, je spíše nepravděpodobné, že by byl zarytým nacistou. Spíše v Hitlerovi viděl příležitost, jak rozšířit své myšlenky o Lebensraum mezi větší publikum. Pravděpodobně totiž vycítil, že Hitler, i přes jeho dílčí prohru během pivního puče, má do budoucna velký potenciál (Dorpalen 1942: s. 18–20). Hitler se také po dobu svého uvěznění věnoval četbě a studiu děl na základě Haushoferovo doporučení, což ho také velmi ovlivnilo. Jednalo se o díla filozofů Karla Marxe a Friedricha Nietzscheho, sociálního darwinisty Houstona Stewarta Chamberlaina nebo vojenského teoretika Carla von Clausewitze. Nejvlivnějším dílem se v jeho případě ale stala *Politická geografie* od Ratzela - termín Lebensraum se objevuje již v první vydání *Mein Kampf*. Píše v něm o přirozeném vztahu mezi populací, jejím růstem a kvalitou půdy, na které populace žije a dospěl k rozhodnutí, že zajistí německé populaci novou půdu, protože v současnosti žije pouze v omezeném životním prostoru. Souhlasil také s Haushoferem, že Německo v roce 1914 vstoupilo do války s nesprávnými spojenci a že hranice, které byly definovány ve Versailles, byly pouze přechodnými hranicemi, výsledkem náhody.

Když byla v roce 1945 vypracována obžaloba proti Haushoferovi, byly srovnávány jeho díla s Hitlerovými, což ukázalo vliv, který Haushofer na Hitlera měl. Mezi překrývající se témata patřila například geopolitika a poměr mezi potravinami a populací, velké prostory a svoboda, nárok malých států na existenci, zahraniční politika a životní prostor nebo autarkie. Jako největší problém na vztahu Haushofera a Hitlera, ať již osobním či skrze Hesse, není shledáván ten, že Haushofer poskytl Hitlerovi formální strukturu pro jeho světonázor, ale to, že ze své pozice poskytl akademický kredit pro Hitlerovy pseudoteorie (Herwig 2016: s. 142–163). Haushofer, především díky svému přátelství s Hessem a díky Hessovo politickému vlivu, stanul v roce 1934 v čele Německé akademie jako její prezident. Tímto krokem se pro Hitlera, který byl již v té době v čele nacistického Německa, stala Německá akademie užitečným nástrojem. Německá akademie rozšiřovala svůj vliv nejenom v Německu, ale i v zahraničí a to skrze síť podřízených organizací „Přátelé německé akademie“. Mezi hlavní činnost patřila výuka německého jazyka v zahraničí, převážně

směrem východně od Německa. Tímto chtěli nacisté prostřednictvím Německé akademie, které v té době dodával důvěryhodnost a úctyhodnost Haushofer v jejím čele, dosáhnout rozšiřování německé kontroly nad menšinami etnických Němců v zahraničí, zejména ve východní Evropě. Haushofer dostával pokyny buďto přímo od Hitlera, spíše ale prostřednictvím Hesse, jejichž cílem bylo přeměnit Německou akademii na velkou organizaci s velkým dosahem, která bude fungovat jako kulturně-politický nástroj nacistickému Německu. Německá akademie postupem let ztrácela svoji nezávislost, což bylo dokonáno s příchodem 2. světové války, kdy ji ovládalo ministerstvo propagandy v čele s Josephem Goebbelsem¹¹. Přesto, že si Haushofer udržel alespoň pozici senátora Německé akademie, nehrál v ní již zdaleka tak důležitou roli, jako předtím (Norton 1968: s. 85–97). Co se týče Haushofera a Hitlera, lze říci, že obecné směřování jejich cílů bylo velmi podobné, nicméně v provádění a realizaci existoval rozpor. Hitler se chtěl zpočátku vyhnout válce s Velkou Británií a naopak se chtěl v souladu se svojí politikou odvážných rizik utkat se Sovětským svazem o Lebensraum¹², protože Haushoferovou východní orientací, nebo případnou aliancí mezi Německem a Ruskem pohrdal. V případě vítězství, chtěl vytvořit německé kontinentální impérium, které se bude rozprostírat od Uralu až po Pyreneje, bude disponovat silnou pozemní flotilou a koloniální říší ve střední Africe. Haushofer na rozdíl od Hitlera nespécifikoval metodu, jakou by měly být oblasti, které si chtěl Hitler uzmout (Rakousko, Polsko, Sovětský svaz, Sudety, atd.) přiřčeny k Říši, ani přesný návod na to, co dělat s těmi, kteří nebudou mít správnou rasu. Ohledně židovské otázky zastával takový názor, že Židy je třeba z Říše odstranit, nespécifikoval však způsob (Herwig 2016: s. 229–231). I postoj k Velké Británii měl odlišný. Považoval ji totiž za úhlavního nepřítele Německého státu. Pro Hitlera představoval hlavní determinant rasa, pro Haushofera, jakožto geopolitika, to byl prostor. Haushofer

---

¹¹ Goebbls například prostřednictvím svých agentů uvnitř akademie plnil její knihovny a studovny nacistickou literaturou, rovněž školy plnil nacistickým personálem. Tím posloužila Německá akademie jako významná instituce pro šíření nacistické ideologie v zahraničí (Norton 1968: s. 96–97).

¹² Důvodem byl fakt, že jednu z nejsilnějších překážek šíření nacismu v Německu představoval komunismus. Rovněž ho poháněla rasová motivace, ruské obyvatelstvo považoval za žido-bolševiky. Pokud by se mu podařilo rozšířit německý Lebensraum o území Sovětského svazu, počítal s tím, že Německo bude mít zajištěnou absolutní autarkii (Hauner 1978: s. 21–24).

následně poukazoval na fakt, že německá invaze do Sovětského svazu byla v rozporu s jeho geopolitickým myšlením a že nutnost Německa vést válku na dvou frontách měla velký podíl na konečném výsledku 2. světové války. I přes některé dílčí rozdíly v myšlení a přístupu Haushofera a Hitlera je patrná podpora, kterou Haushofer Hitlerovi a celému nacistickému režimu, poskytoval. Jak již bylo zmíněno výše, přesto, že Haushofer nebyl členem nacistické strany, propagoval nacistickou ideologii a opovrhoval a odsuzoval židovskou rasu, což je velice překvapivé v tom smyslu, že jeho manželka byla z části Židovka. Rovněž Haushofer podporoval německo-japonskou spolupráci, což vedlo k tomu, že pomohl zprostředkovat podpis Paktu proti Kominterně¹³ v roce 1936, ke kterému se později přidali i další signatáři. V roce 1938 v průběhu mnichovské konference zastával roli Hitlerova poradce. V roce 1941 však přišla pro Haushofera velká rána, kdy jeho vztah s nacistickými představiteli Německa a jeho vliv na ně, téměř okamžitě skončil. Stalo se tak z důvodu útěku Hesse do Velké Británie. Haushofer byl následně několik týdnů dokonce vězněn v koncentračním táboře Dachau (Ó Tuathail, G 1998a: s. 22–23).

2.2.5 Zeitschrift für geopolitik - Otto Maul, Erich Obst, Kurt Vowinckel

Vzhledem k tomu, že za otce a zakladatele německé geopolitické školy označujeme Karla Haushofera, byla často geopolitika ztotožňována právě s jeho jménem. Přesto, že jeho texty se často zdály velmi složité a nesrozumitelné, opakujíc stále jednu a tu samou myšlenku dokola, používajíc stále ta stejná slova a stejné ilustrace, nikdy se nestalo to, že by se jeho spolupracovníci, mezi které patřil mimo jiné Otto Maul či Erich Obst, kteří se pokoušeli psát čtivějším a systematictější stylem, stali viditelnějšími nebo jejich texty více průlomovými. Jejich problém spočíval v tom, že nedokázali na svět nahlížet v tak globálním rozměru vzájemných vztahů jako jejich mistr (Dorpalen 1942: s. 44). Po prohrané 1. světové válce nebyl Haushofer jediným, kdo začal pátrat

---

¹³ Německo a Japonsko se prostřednictvím podpisu paktu zavázaly sdílet mezi sebou informace o činnosti Komunistické internacionály a zároveň spolu konzultovat nezbytná obranná opatření. Pakt obsahoval i tajný dodatek, který zavazoval signatáře k tomu, že pokud jeden z nich napadne Sovětský svaz, druhý v reakci na to neuzavře se Sovětským svazem žádné smlouvy, které by šly proti duchu tohoto paktu (Veselý 2000: s. 191–192).

po příčinách německé porážky a neúspěchu. V meziválečném období se objevila celá řada různých publikací, které se zabývaly aspekty politické geografie, mezi ty významnější můžeme zařadit i příspěvek od Otty Maula. Maul, který v té době působil jako profesor geografie na univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem, stejně jako mnozí další stavěl na myšlenkách Ratzela a jeho díle *Politická geografie*. Maul převzal od Ratzela koncepty, jakými jsou prostor a poloha státu, stát vnímal jako prostorový organismus a silně se orientoval na environmentální determinismus. Ve svém díle vytvořil několik kategorií, mezi které rozřazuje různé státy. Rozlišoval mezi státy rozkládajícími se v nížinách a státy rozkládajícími se v horách či pahorkatinách, dále dělil státy na vnitrozemské a přímořské. Maul také viděl velkou naději v politickém a ekonomickém imperialismu, který by mohl tvořit skvělou alternativu vojenské dominanci (Kiss 1942: s. 638).

V čem se poněkud rozcházel s Ratzelem či Haushoferem, bylo tvrzení, že stát je organismus v biologickém slova smyslu. Stát naopak viděl spíše jako organizaci, která byla vytvořena lidskými společnostmi, jejichž cílem bylo zajistit přežití a životaschopnost kulturních skupin žijících v rámci této organizace. Proto zdůrazňoval, že vytváření států a tvorba hranic je výsledkem vědomého politického rozhodnutí. Ve svém studiu diferencoval mezi dobrými a špatnými hranicemi, což rozlišoval pomocí vztahu mezi tvarem hranic a politickými podmínkami národních států. Dobré hranice dle něj kopírovaly buďto přírodní nebo socioekonomické hranice, na druhé straně špatné hranice zcela ignorovaly fyzické rysy krajiny, nerespektovaly hranice sociokulturních oblastí a nedisponovaly žádným hraničním pásmem, které by mohlo potenciálně fungovat jako místo kontaktu, kde by docházelo k obchodu a spolupráci. Špatné hranice chápal jako místo, kde bude pravděpodobně docházet ke konfliktům mezi dvěma státy (Laine 2015: s. 22). Relativně nově vzniklou geopolitiku chápal jako vědu zabývající se prostorovými požadavky státu, která je schopna svými závěry usměrňovat praktickou politiku a rovněž se věnuje otázkám budoucnosti. Míra, do jaké jsou uspokojeny prostorové potřeby státu a jsou-li v souladu se zeměpisnými podmínkami, určuje národní a ekonomickou strukturu státu, a to

ovlivňuje zahraniční politiku. Po vzoru Kjelléna rozlišoval mezi přírodní a kulturní formou, ze které stát sestává (Dorpalen 1942: s. 24–54).

V roce 1924, když Haushofer zakládal svůj časopis *Zeitschrift für geopolitik* zaujal a přitahoval svými názory nemálo svých kolegů z řad vědeckých geografů, mezi které patřil i Otto Maul, a dále pak Erich Obst - geopolitik působící na univerzitě v Hannoveru. Díky pomoci Obsta obnovil Haushofer kontakt se svým bývalým studentem Kurtem Vowinckelem, jehož plánem bylo založit si vydavatelství v Berlíně. Setkání těchto tří mužů nakonec vyústilo v založení měsíčníku *Zeitschrift für geopolitik*, přičemž tento okamžik je rovněž považován za vznik německé geopolitické školy. Dělna práce byla následovná, Haushofer se věnoval převážně záležitostem zaměřujícím se na indo-pacifickou oblast, Obst pokrýval starověký svět a Maul, který se připojil o něco málo později, se zabýval atlantickou oblastí (Herwig 2016: s. 185–202). Editoři časopisu se také věnovali otázce Německa a kolonií s tím, že obhajovali nárok Německa na to, vlastnit nějaké kolonie. Nejednali tak ale z důvodu, že by považovali kolonie za ekonomickou nutnost či výhodu, ani z demagogických důvodů, jelikož si byli dobře vědomi toho, že kolonie jsou již tak hustě osídleny domorodým obyvatelstvem, že by nebyly schopny pojmout „přebytečné“ německé obyvatelstvo. Jednali tak čistě proto, že obnovení statusu koloniální mocnosti by znamenalo obnovení národní prestiže. Rovněž počítali s tím, že znovunabytím kolonií by mohli snáze vyvíjet tlak na jiné mocnosti a lehčeji tak dosáhnout ústupků. Především měli na mysli Velkou Británii, kdy mysleli na to, že při jednání s ní, by mohly být kolonie použity jako prostředek barterové směny. Kolonie pro ně rovněž nepředstavovali to, co si pod tímto pojmem vybaví většina z nás v dnešní době. Jako kolonii chápali jakékoliv německé území bez ohledu na to, zda se nacházelo ve střední Africe nebo ve střední Evropě. Polsko mohlo být kolonií úplně stejně jako například Kongo. Na pozdějším zacházení se státy východně od Německa (např. Polsko, Československo) je patrné, že nacistická vláda se inspirovala a sdílela názor s německými geopolitiky (Dorpalen 1942: s. 235–237).

Na počátku 30. let se vydavatel Vowinckel snažil přesvědčit zbytek editorů, aby byla geopolitika aplikována praktičtěji a rovněž požadoval, aby Haushofer poskytoval intelektuální podporu Národně socialistické německé dělnické straně, čemuž se Haushofer snažil vyhnout a tuto situaci konzultoval s Obstem, kterému napsal, že časopis je úspěšný proto, že se nevěnuje praktické politice, nýbrž politice podpořené vědeckým výzkumem. Tento problém byl pouze předzvěstí větší trhliny, která mezi editory vyvstávala na povrch. Maul s Obstem byli čím dál tím více znepokojeni nejenom skutečností, že Vowinckelovým výběrem článků k publikaci ztrácí časopis své tematické zaměření, ale především, že vybírá takové články, které stále více reflektovaly nacionálně-socialistickou ideologii (Herwig 2016: s. 185–202). Německá geopolitika se v této době ocitla pod palbou kritiky ze strany francouzské geopolitické školy, jmenovitě Jacquese Ancela a Alberta Demangeona. Obecně se francouzská geopolitická škola zabývala Německem, především z důvodu obav Francie, že by mohla být Německem napadena. Němečtí geografové tuto kritiku přijali, nicméně nesouhlasili s tím, že byla kritizována německá geografie jako celek, protože mnozí němečtí geografové byli od geopolitiky zcela oproštěni. Haushoferovi byl vyčítán nedostatek vědeckých metod, dále to, že ne vždy se jeho tvrzení a teorie zakládaly na faktech a také zjednodušování komplikovaných prostorových vztahů. Ani přibývající politické komentáře v *Zeitschrift für geopolitik* se neselektovaly s uznáním. Dle pozdějšího vyjádření Obsta tyto skutečnosti reflektovaly potřeby tehdejší doby, kdy političtí představitelé požadovali propůjčit vědu do služeb státu, s tím, že tímto způsobem němečtí geografové pod vedením Haushofera, zajistili geopolitice místo v tehdejší Německu, ale rovněž si zajistili posměch mnoha svých kolegů. Z těchto důvodů, a také kvůli směřování časopisu prostřednictvím jeho vydavatele Vowinckela, situace vyvrcholila v roce 1931 v Maulovu a Obstovu rezignaci a jediným editorem, který v časopise zůstal, se stal Haushofer (Crone 1948: s. 105).

2.2.6 Carl Schmitt a koncept Grossraum

Geopolitické teorie a myšlenky Haushofera hrály pro plán a cíle nacistického Německa velkou a důležitou roli, nicméně mobilizace pouze jeho geopolitických tezí by nebyla dostatečná. Proto se bral zřetel i na další geopolitické koncepty teoretiků, mezi které patřil i Carl Schmitt. Toho rovněž řadíme mezi autory německé geopolitické školy. Schmitt se narodil v roce 1888. Vzhledem k tomu, že žil až do roku 1985, zažil slávu německé geopolitiky, její úpadek, sebevraždu Haushofera a dokonce i rehabilitaci oboru. Schmitt pracoval jako právník, později byl známý pod označení „korunní právník Třetí říše“ a rovněž ho můžeme označit jako politického teoretika. Pod vlivem porážky z 1. světové války a politického chaosu ve Výmarské republice se ve svých spisech a dílech velice často vyjadřoval antidemokraticky a antiliberálně, poukazoval na slabosti Výmarské republiky, což zapůsobilo na pravicové politiky, kteří kritizovali tehdejší politické uspořádání - republiku. Často artikulovaným problémem byla také ztráta identity. Co se týče jeho politické identity, jednoduše opovrhoval liberalismem a liberálním pojetím politického zřízení a naopak prosazoval návrat k autoritářskému režimu. Tvrdil, že je nutné očistit koncept politiky od cizích (ve smyslu zahraničních) prvků a rovněž zastával názor, že ten, kdo stojí v čele státu, by neměl mít pouze omezené pravomoci. Na rozdíl od svých současníků tvrdil, že stát nelze výlučně definovat pouze na základě jeho geografické polohy a jeho moc nelze měřit na základě rozdělení světa, které je nahlíženo prostřednictvím geopolitických map. Prosazoval myšlenku, že stát závisí na politickém rozhodování. Politická sféra musí definovat a koordinovat činnosti obyvatelstva, směr, kterým se mají jejich životy ubírat, nesmí to být naopak - aby se politická sféra podřizovala tomu, co chce obyvatelstvo (Frye 1966: s. 818–826). Schmitt si svoji reputaci vydobyl v období Výmarské republiky, kdy publikoval díla, mezi jejichž ústřední ideje patřily základní problémy politických teorií, povaha suverenity, základy konstitucionalismu, limity politické legitimacy státu. Mezi jeho ústřední teze patřila ta, že demokracie neguje liberalismus a naopak. Přesto, že význam jeho díla zpochybňuje málokdo, stal se Schmitt velice kontroverzní postavou moderní politické historie. Po té,

co se moci chopili nacisté, vnímal Schmitt tento krok jako správný, protože se domníval, že sdílí stejné názory a hodnoty jako on sám. Pro mnoho lidí se tedy stal symbolem zla, které podkopalo demokratické hodnoty Výmarské republiky a umožnilo tím nástup nacistů k moci (Thomsen 1997: s. 5–7).

V roce 1933 se ocitl přímo v centru nacistické moci, ochrannou ruku nad ním držel Hermann Göring. V témže roce se stal členem nacistické strany a byl jím až do skončení 2. světové války. Díky knihám a článkům, které publikoval a kterými obhajoval nový nacistický stát, si vysloužil to, že ho mnozí po skončení 2. světové války označovali jako zarytého nacistu. Důkazem může být jeho podpurná esej s názvem *Vůdce chrání zákon* (*The Fuhrer Protects the Law*) o Noci dlouhých nožů¹⁴, která se odehrála v červnu 1934. Schmitt ve svých článcích rovněž podporoval rasovou homogenitu. Navzdory tomu, že z výše uvedeného můžeme nabýt dojmu, že Schmitt nemohl svoji oddanost režimu projevat více, našla si ozbrojená organizace SS několik důvodů k tomu ho napadnout. Vadilo jim především, že dostatečně nepropaguje národní ideologii (völkish ideology), dále jeho katolicismus a rovněž domnělá asociace s židovskými učiteli v minulosti. Schmitt se z tohoto útoku za pomoci Göringa oklepal, nicméně se rozhodl již nadále nekomentovat domácí politiku a soustředit se radši na mezinárodní vztahy (Barnes – Minca 2013: s. 674–675). Po roce 1936 se tedy Schmitt začal zabývat novým konceptem, k čemuž ho vedly okolnosti tehdejší doby. V roce 1936 totiž Hitler porušil podmínky Versailleské smlouvy tím, že obsadil demilitarizované Porýní, následovalo znovuvyzbrojení německé armády a pak se začaly projevat Hitlerovy expanzivní touhy. Schmitt na to zareagoval publikováním svého stěžejního díla *Velký prostor v právu národů* (*Völkerrechtliche Großraumordnung*), ve kterém představil nový koncept Grossraum, který se dá přeložit jako velký prostor, ale Schmitt ho nechápe pouze v takto omezeném významu. Termín Grossraum chápe rovněž jako sféru vlivu, velký geopolitický prostor, který překračuje hranice jednoho státu a rovná se spíše většímu prostorovému uspořádání ve smyslu regionu či teritoriálního

---

¹⁴ Čistka, jejímž cílem bylo eliminovat vnitřní opozici v nacistické straně proti Hitlerovi. Hitler tímto krokem eliminoval moc paramilitární organizace Sturmabteilung (SA), naopak Schutzstaffel (SS), která tuto čistku vykonala, si svoji moc upevnila (BBC nedatovánoA).

komplexu (Elden 2010: s. 18–21). V rámci Grossraumu existuje jeden stát, který je hegemonem a politicky dominuje ostatním státům. V těchto velkých prostorech žijí pouze civilizovaní obyvatelé (nepočítá sem tedy židovské obyvatelstvo), kteří jsou vnitřně téměř zcela homogenní. Státy, které stojí mimo daný Grossraum, nemají právo do něj jakkoli zasahovat. Zde je patrné, že se Schmitt inspiroval v Monroeově doktríně. Zásadu, že jsou si všechny suverénní státy rovné, měla tedy v ideálním případě nahradit hierarchie, v jejímž čele by stál hegemon a tyto velké prostory by se formovaly na základě společné kultury, prostoru a ideologie. Schmitt tedy pomocí své teorie vystavěl obraz, že invaze Německa do východní Evropy je prospěšná pro stabilnější mezinárodní pořádek a jeho udržení. Pakt Ribbentrop-Molotov¹⁵ chápal jako formální oddělení dvou Grossraumů. Jedním z těchto Grossraumů měla být střední a východní Evropa (Mitteleuropa) - prostor, který by svojí velikostí přesahoval hranice Německa a ve kterém by Německo mělo strategickou nadvládu. Na tento Grossraum by mělo výhradní právo pouze Německo a žádná jiná světová mocnost by se v regionu neměla nijak angažovat. Schmitt tedy v této době, stejně jako Haushofer, podporoval expanzivní politiku Německa směrem na východ (Barnes – Minca 2013: s. 674–677).

Na rozdíl od Haushofera, ale neviděl Schmitt Sovětský svaz jako stát, s nímž by mělo Německo navázat alianci, nebo do něj alespoň neinterventovat, naopak se domníval, že Sovětský svaz a jeho ateistický socialismus představuje pro střední a východní Evropu atraktivní hrozbu, která by potenciálně mohla ohrozit evropské hodnoty. Proto také 2. světovou válku a porušení paktu Ribbentrop-Molotov považoval za tvorbu nového, lepšího Grossraumu. Posláním Německa bylo dle něj chránit evropskou civilizaci a její hodnoty před kapitalismem a komunismem a to právě vytvořením onoho zmiňovaného Grossraumu. Ten by se totiž dokázal vyrovnat současnému historickému trendu, kdy prostřednictvím technického a politického rozvoje, dochází k budování

---

¹⁵ Pakt byl podepsán v srpnu 1939. Zavazoval Německo a Sovětský svaz na pět let k tomu, že na sebe nebudou vzájemně útočit. V tajném dodatku si také tyto dva státy rozdělili území mezi nimi, zejména pak území Polska. Pakt byl porušen v červnu 1941, když Německo napadlo Sovětský svaz. Více o tomto tématu (Gompert–Binnendijk–Lin 2014: s. 81–91).

kontinentálních mocností, měl by možnost tento technický a politický vývoj ovládnout a tím proměnit Německo ve velmoc. Nejvíce mu na současném uspořádání vadilo, že neexistovala evropská pospolitost definována územními či etnickými základy, ale na místo toho existovaly rozdrobené malé národy, jejichž právní normy stály vedle sebe a neutvářely žádný jednotný systém. Schmitt se tedy snaží skrze geopolitické myšlenky, které považuje za samozřejmé (vztah obyvatelstva s územím, aplikace sociálně darwinistického modelu na státní vztahy, dynamické hranice), změnit pojetí práva a překonceptualizovat systém mezinárodního práva (Chiantera 2008: s. 193–198). Po skončení 2. světové války, když Schmitta zadrželi a obvinili vítězové 2. světové války z toho, že byl strůjcem politiky rozšiřování německého území (Lebensraum), bránil se tak, že jeho koncept Grossraum byl pouze vědecký a teoretický koncept, nikoliv koncept politický a distancoval se od rasistického postoje a konceptu Lebensraum propagovaným Hitlerem. Trval na tom, že základním stavebním kamenem jeho konceptu byl prostor, nikoliv rasa a nepřál si, aby byl jeho termín Grossraum spojován, zaměňován či překrýván s Lebensraumm, přesto, že připustil, že byl tímto Ratzelovým konceptem, stejně jako Monroeovou doktrínou a Haushoferovou a Mackinderovou teorií ovlivněn. Svoji obhajobu vystavěl na tvrzení, že svoje výstupy považoval vždy pouze za vědecké a akademické práce a teorie, které by na akademické půdě snadno obhájil a že nikdy neměl v plánu pomocí nich dosahovat jakýchkoliv praktických výsledků, chtěl jen a pouze podporovat vědecký výzkum (Specter 2017: s. 401–402). Schmitt nakonec nebyl v Norimberku odsouzen za válečné zločiny.

2.2.7 Německá geopolitická škola

Německá geopolitika se etablovala v německém meziválečném prostředí, ale byla formulována mimo jiné na základě konceptů a myšlenek, které byly známé již před 1. světovou válkou. Potřeba vytvořit německou geopolitiku plynula z výsledku 1. světové války a nespokojenosti s výstupy a závazky plynoucí z Versaillské smlouvy. Cílem disciplíny bylo varovat před pocitem falešného bezpečí a vyburcovat lid k myšlence, že Německo si „zaslouží více“. Ukázat propojenost fyzického prostoru s politickými a sociálními jevy. Přesto,

že autoři, které řadíme do německé geopolitické školy, často čerpali z děl autorů, kteří z Německa nepocházeli, stala se německá geopolitika vlivnou jen a pouze v Německu v časově omezeném rámci. S koncem 2. světové války končí rovněž německá geopolitická škola. Po skončení 2. světové války totiž lidé začali chápat pojem geopolitika jako synonymum pro legitimizaci, pseudovědu, ideologii poplatnou národně-socialistické politice (Dodds 2007: s. 22–25). Německá geopolitika se vyznačovala především tím, že se považovala za princip velmocenské politiky, jejímž cílem bylo vytvářet velké politické oblasti, sféry vlivu a dokonce pomýšlela i na světovou dominanci. Základním termínem, okolo kterého se německá geopolitika točí, je termín Raum. Ten se dá vyložit hned několika termíny, jakými jsou například prostor (space), plocha (area), území (territory), region (region) nebo životní prostor (living space). Prostorový aspekt ale znamenal pouze výchozí bod, skutečným cílem bylo uplatňování politiky a dalších společenských věd. Rovněž se německá geopolitika označuje jako nástroj, který byl vytvořen pro konkrétní politickou akci (Cahnman 1943: s. 55–59). Není tedy překvapivé, že zamýšleným prostředkem pro naplnění těchto cílů byla vedle diplomacie a ekonomiky i válka.

Dalším termínem, který byl mezi německými geopolitiky velmi populární, je termín Mitteleuropa. Mitteleuropu bychom nenalezli nikde na mapě, nejednalo se o žádný jasně specifikovaný zeměpisný útvar a rovněž každý geopolitik si představoval Mitteleuropu trochu odlišně. Mitteleuropa nesla jak geografické, tak i politické či kulturní aspekty. Jednalo se o útvar, pod kterým si někdo představoval říši, či centralizované sjednocení pod německou nadvládou, jiný volnou konfederaci národů, která byla charakteristická přírodním a kulturně-etnickým prostředím. Hranice tohoto útvaru nebyly jasně definovány, naopak se vyznačovaly svojí neurčitostí a mobilitou, protože sledovaly pohyby etnických skupin a demografický tlak. Jasně ovšem bylo, že se jednalo o hranice, které šly daleko za hranice národního státu a rovněž se nejednalo o hranice uměle vytvořené, ale o dobré hranice tak, jak je chápal Carl Schmitt - takové, které budou charakteristické pro středoevropskou oblast (Chiantera 2008: s. 186–192). Národně-socialistická politika si však k cílům německé geopolitické školy

přidala i své vlastní, což ale mnohými nebylo po skončení 2. světové války diferencováno. Cílem tehdejších představitelů Německa bylo přeuspořádat Evropu, vytvořit velkoněmeckou říši, jejíž životní prostor bude kopírovat prostor východní a střední Evropy, přičemž bylo podstatné, aby v tomto Lebensraum žila pouze „čistá“ rasa. Mělo tudíž dojít ke zdecimování slovanských národů a k úplnému vyhlazení židovského obyvatelstva, jejichž místo měli zaujmout příslušníci germánské a árijské rasy. Ztotožňování geopolitických teorií s cíli politické strany, ale současně i intelektuální propojení předních německých geopolitiků s vysoce postavenými nacistickými představiteli, zajistilo diskreditaci oboru po skončení války. Vzhledem k tomu, že tedy obecně panovalo přesvědčení, že geopolitika vedla k vypuknutí 2. světové války, po jejím skončení se termín přestal zcela používat a byl považován za nebezpečný. Převážně proto, že na svět nahlížel z globální perspektivy. Až v 80. letech 20. století, kdy se ve východní Evropě začaly hroutit komunistické systémy, se nová generace geografů snažila najít vhodné koncepty pro politicko-prostorové struktury v mezinárodním systému a začali se navracet k těm geopolitickým (Jahn 2015: s. 154–163).

3. DEBATA O NĚMECKÉ GEOPOLITICE

Konec 2. světové války přinesl obrovské změny v geopolitickém myšlení. Jako dominantní světové politické a ekonomické mocnosti se vyprojektovaly Spojené státy americké spolu se Sovětským svazem, zatímco Evropa, která do této chvíle platila za centrum světové ekonomiky a místo, kde se odehrávaly hlavní geopolitické diskuze, byla odsunuta do pozadí a v konturách světové ekonomiky začala být chápána jako závislá a periferní oblast (Braden – Shelley 2014: s. 16–17). Jak již bylo uváděno výše, po skončení 2. světové války obecně převládalo přesvědčení, že právě geopolitika byla hnacím motorem nacistického Německa, a proto se tento termín přestal téměř zcela používat. Na druhé straně ale existovali i autoři, kteří se snažili geopolitiku očistit od negativních konotací a asociace tohoto termínu s nacistickým Německem, Adolfem Hitlerem a jeho politikou. Ve 2. polovině 20. století se proto rozběhla debata o tom, jak to tedy s geopolitikou doopravdy je. Jedna skupina autorů tvrdila, že geopolitika opravdu byla pohonem pro nacistické Německo a že Karl Haushofer stál v pozadí konání Adolfa Hitlera, druzí naopak obhajují geopolitiku a tvrdí, že představitelé nacistického Německa geopolitiku účelově zneužili za účelem ospravedlnění jejich agresivní zahraniční politiky. Níže v textu je představena již zmiňovaná debata, která je členěna chronologicky podle toho, v jakém časovém období probíhala.

3.1 40. – 50. LÉTA

3.1.1 Carl Troll¹⁶

Krátce po skončení 2. světové války se začali z úst geografů žijících mimo Německo ozývat pochybnosti o práci geografů a geopolitiků žijících a působících v Německu v 1. polovině 20. století, převážně pak v průběhu 2. světové války. Začaly se klást takové otázky jako například, jaký byl dopad národně-socialistické strany a průběh 2. světové války na vývoj geografie a geopolitiky v Německu, nebo zda byla německá geografie a geopolitika nucena a tlačena

---

¹⁶ Žil mezi lety 1899–1975 a působil jako německý geograf, který se těšil dobré mezinárodní pověsti. Mezi lety 1960–1964 působil ve funkci prezidenta Mezinárodní geografické unie. Troll se zabýval především výzkumem v oblasti ekologie a zemí ležících v horských oblastech, rozvíjel myšlenku trojrozměrného charakteru klimatu a stal se autorem sezónních klimatických map (Holtmeier 2015).

k tomu, aby se přizpůsobovala rasové politice, která byla tou dobou v Německu aktuální. Již v roce 1947 cítil profesor geografie Carl Troll potřebu vyjádřit se k poválečnému přístupu k německým geografům a geopolitikům prostřednictvím článku *Geografie v Německu v průběhu let 1933-1945: Kritika a ospravedlnění (Geographic Science in Germany during the Period 1933-1945: A Critique and Justification)*, který byl o dva roky později přeložen do angličtiny. Je třeba brát v potaz, že Troll byl Němec, který prožil 2. světovou válku v Německu, což hraje do jisté míry roli a nelze ho tedy označit za nezávislého pozorovatele, nicméně na druhou stranu přináší pohled přímo z jádra problému (Troll – Fischer 1949: s. 100–102).

Troll již v úvodu článku připouští, že nacismus dohnal lidi jednat proti základům lidské kultury a to mimo jiné i ve sféře vědecké a obává se proto nespravedlivého, jednostranného a odsuzujícího náhledu ze strany zahraničních pozorovatelů na německé vědce. Jeho cílem je dokázat, že ne všechny práce a výstupy německých vědců byly poplatné nacistické ideologii nebo pod její nadvládou jakkoliv upravovány a argumentuje tak, že nelze veškeré práce vzniklé po roce 1933 ignorovat a začít tytéž výzkumy od začátku. Obhajobu německých vědců staví na faktu, že měli po dobu nacistické nadvlády pouze omezený pohled na věc, který přirovnává k perspektivě vězně. To ale dle jeho názoru rozhodně neznamená to, že by veškeré práce těchto vědců byly špatné, nepřesné, jejich výsledky falšované nebo nesprávné. Zároveň ale připouští, že i takové práce vznikaly a to nejvíce v rámci geopolitiky, která byla z geografie odvozena. *Zeitschrift für Geopolitik* považuje za časopis, u kterého byly velmi patrné stopy nacionálněsocialistického stínu. Jako řešení vidí zničení veškerých prací, které nepochází z vědeckých zdrojů. Troll v článku vysvětluje, že spousta zavedených vědeckých termínů, bylo nacisty přejato, což vedlo k tomu, že pod politickým vlivem získaly jiný význam, než byl jejich původní. Jednalo se například o Ratzelův termín *Lebensraum*, který měl nejprve pouze biologický význam, ale poté, co byl přejat německou geopolitickou školou, nabyl významu mnohem širšího a to jak v ekonomickém tak politickém smyslu. Jako příklad uvádí užívání termínu *Vowinckele*, jehož zásluhou byl *Lebensraum* zcela

asimilován s mocenskou politikou nacistické strany a od této chvíle byl chápán jako označení geopolitické doktríny, která dávala pseudovědecký základ nacionálně-socialistické expanzi (Ibid.: s. 102–112).

Geopolitice, kterou považuje za degenerovanou větev geografie, věnuje celou třetí kapitolu. Již v úvodu každý čtenář pochopí, že geopolitikou aplikovanou po založení *Zeitschrift für Geopolitik* Troll velmi opovrhuje, což se dále umocňuje po roce 1931, kdy se začlenila do národně-socialistického systému idejí a politiky. Co se týče samotného Haushofera, přiznával mu jeho přívětivost, vzdělanost, skvělé encyklopedické znalosti na jedné straně, ale velmi podstatný problém spatřoval v tom, že mu absolutně chyběla vědecká logika. To, že byl velmi dobrým řečníkem a ve svých výkladech často používal mystiku Dálného východu, mu pomohlo naklonit si značnou část veřejnosti, novinářů a politických představitelů země, což později vedlo k tomu, že měl volnou cestu pro to, aby mohl prosazovat národní cíle skrze geopolitiku. Troll Haushoferovi zazlívá, že své práce nestaví na vědeckých základech a ověřených faktech, a že se dopouští politické tendenčnosti. Rovněž se mu nepozdává jeho zjednodušování, kdy složitě plošné vztahy označuje novými líbivými termíny (úzkost životního prostoru, předpoklad růstu, geopolitické zeměřesné zóny) a zjednodušenými kresbami¹⁷. Jako otevřené zneužití vědy pak hodnotí *Wehr-Geopolitik*¹⁸ (*Obranná a vojenská geopolitika*), prostřednictvím které načrtl Haushofer osnovu pro vojenskou politiku Německa. Troll také vysvětluje, proč se Haushoferovi a jeho myšlenkám nedostalo v jeho době větší kritiky ze strany vědecké společnosti. Přičítá to právě jeho osobnosti a osobní a společenské úctě k Haushoferovi. První větší kritika pak přichází ze strany francouzské geopolitické školy, o čemž bylo pojednáváno v první části této práce. (Ibid.: s. 128–132).

---

¹⁷ Více o přesvědčivé kartografii v kapitole 3.2.4 Guntram Herb.

¹⁸ Haushofer ve své knize *Wehr-Geopolitik* z roku 1932 definoval vojenskou geopolitiku v ekonomických, vojenských a prostorových pojmech. Tato věda se měla zabývat mimo jiné hustotou populací, přírodním bohatstvím, vojenskými technologiemi a strategiemi ve válce, interakcí mezi námořní a politickou silou atd. Cílem pak bylo dosáhnout autarkického Lebensraumu. Myšlenky sepsané v této knize ale již dříve prezentoval Hitlerovi při jeho návštěvách Hesse ve vězení (Herwig 2016: s. 160–198).

Rozhodujícím momentem pro odsouzení geopolitiky jako nevědecké disciplíny bylo dle jeho názoru založení Pracovního svazu pro geopolitiku (Arbeitsgemeinschaft für Geopolitik), jehož členy byli vedle schopných vědců i nevědečtí a zaujatí publicisté, kterým Haushofer nabídl jako platformu pro šíření jejich názorů rubriky svého periodika, čímž se definitivně přerušil kontakt mezi geopolitikou a vědeckým výzkumem. Troll ale přichází s tvrzením, že vliv Haushofera na představitele nacistického Německa, byl během 2. světové války velice přeceňovaný, na druhé straně ale dodává, že nelze pominout vliv, jaký na ně Haushofer měl v jiném časovém období - konkrétně v období 20. let, kdy nacisté bojovali o přežití až do roku 1933, kdy se chopili moci. Následně jeho vliv slábl, což vyvrcholilo roku 1941 Hessovým útekem z Německa. Na konci článku potom autor dodává, že sám Haushofer připustil, že němečtí představitelé používali hesla z geopolitické doktríny, ale tato hesla jimi nebyla pochopena stejně jako doktrína samotná. Troll tedy závěrem apeluje na potřebu obezřetnosti ze strany vzdělaných lidí a vědců při utváření veřejného mínění (Ibid.: s. 132–135).

3.1.2 Wolfgang Hartke, Jean Dresch

V roce 1955 proběhla veřejná debata o geopolitice na půdě pařížské univerzity v Sorbonně mezi dvěma zástupci německé a francouzské geografické školy. Za francouzskou stranu se debaty zúčastnil Jean Dresch, který největší část své práce věnoval fyzické geografii Magrebu a za německou stranu to byl Wolfgang Hartke, který byl znám jako jeden ze zakladatelů sociální geografie v Německu. Oba vědci se věnovali výzkumu i v průběhu 2. světové války a ve 40. letech působili ve svých zemích na univerzitních postech. To jim zajistilo, že v roce 1955, byli oba, již etablovanými vědci s dobře rozjetou kariérou. Je třeba také zdůraznit, že navzdory tomu, že byl Hartke Němec, kolaboraci s nacistickým režimem se vyhýbal a nikdy nebyl s nacisty spojován (Ginsburger 2015: s. 1–8). V době, kdy debata probíhala, byla geopolitika ještě velice čerstvým tématem, který si většina lidí spojovala s doktrínou národních socialistů v Německu, a hlavním cílem debaty tedy bylo dojít k závěru, zda geopolitiku zařadit mezi vědy, nebo se shodnout na tom, že tam rozhodně

nepatří. Vzhledem k tomu, že byla debata vedena deset let po skončení 2. světové války, dalším dílčím cílem bylo dovést obě země, tedy Německo a Francii, k usmíření, což nebyl lehký úkol, jelikož ve francouzské společnosti stále rezonovala myšlenka německé odpovědnosti za 2. světovou válku (Ginsburger – Robic 2015).

Co se týče francouzsko-německých vztahů od konce 2. světové války, byly následovné. Ve druhé polovině 40. let zaujímal Francie nepřátelský postoj vůči Německu a dožadovala se trestu pro svého severovýchodního souseda. Veřejné mínění francouzského obyvatelstva reflektovalo postoj zástupců státu. Existovaly však i segmenty společnosti, které byly ochotné nabídnout Německu ruku odpuštění, mezi ty patřila například církev. Od 50. let následně docházelo k pomalému oteplování vztahů, nicméně stále převládající obava francouzských politiků z možné německé remilitarizace, zmařila naděje na vznik Evropského obranného společenství¹⁹. Francouzští představitelé zkrátka potřebovali záruky, že se historie nebude opakovat. Francouzsko-německá debata o legitimitě geopolitiky praktikované v Německu v meziválečném období a v průběhu 2. světové války a její odsouzení, mohla sloužit jako malé ujištění, že geopolitika nebude opětovně zneužita (Feldman 2019).

Hartke, který mluvil jako první, začíná svojí přednášku tím, že se obecně vyjadřuje k pojmu geopolitika, kterou dle něj někteří chápou jako chybu ve vědě či falešnou ideologii, která má svůj původ v Německu. Toto tvrzení samozřejmě fakticky vyvrací, jelikož zakladatelem geopolitiky byl Švéd Kjellén, nicméně připouští, že pouze v Německu došlo k tomu, že geopolitika ovládla praktickou politiku a rovněž že se stala doktrínou nacistického Německa. Jako osobu odpovědnou označuje nepřekvapivě Hitlera, ale dodává, že pro svět je Haushofer tím, kdo se stal otcem celé jeho ideologie a obětním beránkem zodpovědným za škody, které byly v průběhu vlády nacistů páhány. Přitom dle něj stačilo,

---

¹⁹ Projekt, se kterým přišel francouzský ministr obrany René Pleven, jehož cílem mělo být vytvořit společnou evropskou armádu, společného ministra obrany, společný rozpočet a společný zbrojní a strategický program. Evropské státy, především pak členové NATO, měly zvážit, zda si přejí vytvoření společné evropské armády a rovněž se rozhodnout, zda do tohoto plánu zapojit i Německo. Evropské obranné společenství nakonec nevzniklo, protože francouzské Národní shromáždění, roku 1954, tento projekt definitivně odmítlo (Lacina–Strejček–Blížkovský 2016: s. 188).

aby se Haushofer držel pouze v hranicích vědeckého oboru a geopolitika se mohla naopak stát užitečnou. Zde zdůrazňuje spojení „mohla by“, jelikož nelze s určitostí říci, jaký jiný mohl být její vývoj. Když se zamýšlí nad otázkou, proč byla doktrína německé geopolitické školy politiky zneužívána, odpověď nachází rychle. Dělo se tak proto, že politici si skrze geopolitickou doktrínu, snadno ospravedlňovali svoje činy. Toto však nebyl nikterak nový vzorec chování, již v minulosti totiž lidé používali přírodní zákony, které si vykládali tak, jak se jim v daný moment hodilo, jako omluvu za své činy a věřili, že pokud budou jednat špatně, Bůh, popřípadě ony přírodní zákony, je vrátí zpět na správnou cestu. Na tomto základě také ospravedlňuje Ratzela, který ve své době vycházel pouze z toho, co bylo dostupné. V jeho době totiž nebylo provádění vědeckých experimentů běžnou praxí. Proto byla Ratzelova víra, někdy až téměř mystická, považována za platnou vědeckou hypotézu. Zde ale upozorňuje, že to, co bylo ospravedlnitelné ve 2. polovině 19. století, není rozhodně ospravedlnitelné ve 40. letech 20. století (Hartke – Dresch 1955).

Jako největší problém, hrozbu, riziko, kterého se mohou geopolitici dopustit, proto vidí to, že překročí hranice vědy. Totiž že skrze geopolitiku potvrzují více, než ve skutečnosti vědí a mají vědecky podloženo. Pokud se totiž geopolitici budou takové chyby dopouštět a politici se tím pádem stanou vykonavateli politik vycházejících z doktrín, které se neopírají o vědecké kořeny, může být geopolitika zneužita kdykoliv. V tehdejší době uváděl jako příklad Nicholase Spykmana²⁰ a jeho periferní zóny, které považoval za další ukázkou z řady organismů (podobných jako Heartland, přírodní hranice, atd.), jež vnucují své zákony lidstvu. Starý svět, kterým měl na mysli Evropu, se totiž dle Spykmana stal periferní zónou, která prosila a vyžadovala ochranu od silné moci. Biologické zákony, které považoval za zcela přirozené, potom Spykman dle Hartkeho chápal tak, že vycházejí vstříc vždy tomu nejsilnějšímu aktérovi, v jehož službách pracuje ten nejlepší geograf. Všechny verze geopolitiky tudíž dle něj podstupují stejné riziko, v případě, že je překročena hranice vědy - ať už se jedná o geopolitiku Německa v době vlády nacistické

---

²⁰ Více o Spykmanově teorii v kapitole (Wilkinson 1985: s. 77–129).

strany, nebo tehdy současnou geopolitiku Spojených států amerických. Jako další důvod, proč se stala geopolitika tolik nebezpečnou, vidí komplikovanost. Svět se stává stále komplikovanějším místem, proto lidé, masy, lídři a vůdci hledají co nejjednodušší a nejsrozumitelnější vysvětlení, které jim poskytuje právě geopolitika. Apeluje proto na vědce, aby, pokud to bude třeba, varovali širokou veřejnost před zdánlivou srozumitelností a jednoduchostí geopolitiky, protože určitou její formu považuje za velmi nebezpečnou. Na příkladu Haushofera demonstruje, že je nutné uvědomovat si, co může vědec svojí relativní vědeckostí způsobit. Po skončení 2. světové války, krátce poté, co byl Haushofer vyslýchán Američany za účelem získání neveřejných a tajných informací týkající se národního socialismu, spáchal sebevraždu. Dle Hartkeho se tak ale nestalo z důvodu, že by s ním bylo ze strany Američanů jakkoliv špatně zacházeno. Důvod byl daleko prostší. Haushofer si totiž konečně uvědomil, že vytvořil „vědecký“ nástroj, který byl zneužíván politiky v naději na vytvoření impéria a dosažení absolutní moci. Došlo mu, za co všechno nese odpovědnost (Ibid.).

Dresch v začátku svého vystoupení uvádí, že z Hartkeho přednášky zcela jasně vyplynul význam geopolitiky v Německu a odpovědnost, kterou tato disciplína nese. Ve Francii ale, jak uvádí, není termín geopolitika známý skoro vůbec, rozhodně tedy není součástí francouzské tradice. Vědci v této zemi stále radši odkazují k politické geografii, případně pokud hovoří o vztahu člověka a prostoru, okupaci prostoru, atd., nezaštiťují tyto debaty žádnou konkrétní disciplínou. Důvod je prostý - francouzští vědci považují geopolitiku za něco, co do Francie pronikalo od jejich německého souseda a rovněž geopolitiku chápou jako prostředek, skrze který byla ospravedlňována politika použitá proti Francii v průběhu 2. světové války. Na druhou stranu ale dle něj nelze tvrdit, že by něco, co chápeme jako geopolitiku, ve Francii neexistovalo vůbec. Stejně jako uváděl Hartke ve svojí přednášce, i Dresch za praotce geopolitiky považuje kardinála Richelieu, dále pak Charlese Louise Montesquiea, základem jehož děl

byl geografický determinismus²¹. Francouzští geopolitici a geografové jeho doby aplikovali geopolitiku spíše než na Evropu na zámořská území. Ani v tomto případě však z důvodu chybějících topografických, geologických či klimatických map nejednali 100% z vědeckých pozic (Ibid.).

V době, kdy se tedy geopolitika v Německu etablovala a byla na vzestupu jako vědní disciplína, jejímž cílem bylo sledovat vývoj jednak přírodních, jednak politických věd, na jejichž základě docházelo k interpretaci vývoje velkých moderních států, ve Francii byla prezentována mimo působnost vědy, a to převážně publicisty a politiky spíše než vědci a sloužila k ospravedlňování různých situací, mezi které patřil například imperialismus Francie v 19. století. Proto souhlasí s Hartkem a chápe geopolitiku též jako něco, co bylo předurčeno k ospravedlňování, jak k politickému, tak k morálnímu. Nejčastěji se jednalo o ospravedlňování nadvlády nad nějakým prostorem, přičemž se tato nadvláda měla rozšířit do celého světa. Toto přesvědčení mohlo vést k tomu, že geopolitika bude označována za pseudovědu, za opak vědy, nebo se slovem věda nebude vůbec spojována a politici se budou označovat jako zloději, kteří geopolitiku ukradli geografům a použili jí k naplnění svých vlastních, partyzánských cílů. Dle jeho názoru to ale byli právě geografové, kteří mohli zabránit takovému smýšlení o geopolitice, kterou chápal jako aplikovanou geografii zabývající se studiem prostoru a okupace. Aby mohla být geopolitika očištěna, a nadále jsme ji mohli vnímat jako vědu, je nezbytné, aby byla zavedena přísná a důkladná metodologie a dále v sobě musí zahrnovat všechny přírodní jevy. Dresch se rovněž domnívá, že pokud budou geografové pracovat metodicky, nashromáždí dostatečné znalosti o fyzickém a lidském prostředí, může se stát geopolitika vědou, která se zabývá vztahem člověka a prostředí, okupací či rozvojem půdy (Ibid.)

Po skončení obou přednášek přišla na řadu diskuze s publikem, ve kterém seděli převážně francouzští germanisté, kteří měli taktéž zájem na sblížení obou zemí. Je potřeba zdůraznit, že během diskuze, když se z publika opakovaně

---

²¹ Směr, který se zabývá interakcemi mezi člověkem a přírodou a považuje geografické podmínky za determinující faktor v lidské společnosti - lidská společnost je závislá na fyzickém prostředí, ve kterém se nachází a lidské jednání je odrazem a reakcí na toto přírodní prostředí (Chumakov 2016).

ozýval pojem geopolitika, chopil se slova Dresch a požádal všechny účastníky, aby již nadále tento pojem nepoužívali, vzhledem k tomu, že během obou přednášek mu byla přisouzena pejorativní konotace. Žádal, aby se místo slova geopolitika používalo spojení politická geografie. Proti této výzvě se však ohradil jeden člen publika a tvrdil, že termín geopolitika je ambivalentní a rozhodně se nejedná o synonymum nebo ekvivalent termínu politická geografie. Tvrdil, že geopolitiku chápe jako něco, co do Francie přišlo z Německa a z tohoto důvodu se, dle jeho názoru, jedná o něco, co je ve své podstatě špatné. Němci totiž dali geopolitice chybný význam, a to takový, že se jedná o politiku založenou na studiu geografie místo toho, aby chápali geopolitiku jako geografii, založenou na studiu politické reality. Dresch pak tuto diskuzi ukončil tvrzením, že i přes to, že byla geopolitika zesměšňována a hanobena pro svoji jednoduchost, neznamená to, že je nemožné najít v ní i pravdu. Nicméně právě proto, že geopolitika používala zjednodušující myšlenky, je nutné ji v současné chvíli označit jako nevědeckou (Ibid.). Debata mezi Hartkem a Dreschem byla vedena Henrim Brunschwigem, což byl francouzský koloniální historik. Po skončení jejich vystoupení, shrnul Brunschwig základní myšlenky celé debaty. Vyzdvihl, že se oba prezentující shodli na tom, že geopolitika, tak jak byla definována, byla v té době chápána jako německá disciplína, která není vědou a nelze jí tak označovat. Tato geopolitika byla využívána v Německu, kde díky jednoduchosti myšlenek, které z ní vyplývaly, představovala přitažlivou disciplínu pro další nové studenty. Brunschwig správně pochopil, že oba přednášející právě tuto geopolitiku považují za politický nástroj k ospravedlňování, nikoliv však za něco vědeckého. Po konci obou prezentací pak zůstala jedna otázka, která zůstala nezodpovězena. Jednalo se o otázku, zda problematiku vztahu mezi člověkem a jeho prostředím lze vůbec vědecky řešit (Brunschwig 1955).

3.1.3 Návrat k debatě Hartkeho a Dresche

V roce 2015 se ve světě začíná zvyšovat geopolitické napětí²². Na svědomí ho mají mimo jiné takové události, jako anexe poloostrova Krym Ruskou federací v roce 2014 nebo probíhající občanská válka v Sýrii, do které se v roce 2015 zapojuje Ruská federace na stranu syrského režimu, na opačné straně pak vyvstala hrozba útoku ze strany Spojených států amerických a Francie z důvodu podezření, že syrská vláda v konfliktu používá chemické zbraně. Proto se několik odborníků, prostřednictvím francouzského časopisu *L'Espace géographique*, vrací k debatě mezi Hartkem a Dreschem o geopolitice. Prvním z nich je Pierre Riquet. Ten vyzdvihuje Hartkeho tvrzení, že vojenským výbojům nacistického Německa předcházela jejich legitimizace a prosazování ze strany nemalé skupiny německých intelektuálů, dále upozorňuje na skutečnost, že Hartke geopolitiku jako vědu odsoudil, a to nejen geopolitiku spojenou s nacistickým Německem, za nebezpečnou označil i moderní verzi geopolitiky využívanou například ve Spojených státech (Riquet 2015). Dalším, kdo se vrátil k šedesát let staré diskuzi, byl geograf Claude Bataillon. Ten se pustil do osvětlování širších souvislostí doby, ve které se debata vedla a ve které došlo oběma účastníkům debaty k jejímu odsouzení. Bataillon upozorňuje na skutečnost, že zneužití geopolitiky nacistickým Německem přichází během debaty na přetřes několikrát, nicméně fakt, že Francie pouze rok před jejím uskutečněním, tj. 1954, ukončila svoje koloniální výboje v Asii, nezmiňuje ani jeden. Přitom kolonialismus a imperialismus lze snadno chápat jako rozšiřování Lebensraumu a tedy tvrdit, že Francie přistoupila ke geopolitice po 2. světové pokrytecky (Bataillon 2015).

Yves Guermond zase uváděl, že tak moc kritizovaná geopolitika 50. let byla chápána ve zcela odlišném kontextu, než v jakém chápeme geopolitiku v současné době. Jedním z důvodů byl ten, že se geopolitika rozšířila o spoustu nových předmětů studia (etnické skupiny, environmentální geopolitika, atd.), které nebyla její součástí před 60 lety, dalším především fakt, že v 50. letech ještě nebylo zcela možné zapomenout a zcela vypustit nacistické pojetí geopolitiky.

---

²² Více o geopolitických výzvěch v roce 2015 (Spanish Institute of Strategic Studies 2016: s. 9–421).

Guermond tedy nabádá k odlišování mezi geopolitikou tehdy a geopolitikou dnes (Guermond 2015). Oliver Orain ve svém příspěvku upozorňuje, že v 50. letech, vzhledem k tomu, že Haushoferův projekt v podobě geopolitické doktríny propůjčené nacistickému Německu neuspěl, vytratila se z geografie veškerá forma politiky. Důvodem ale byl především fakt, že v poválečném období neexistovaly postavy, které by geopolitiku bránily, na rozdíl od dob dnešních (Orain 2015b). Ve svém dalším článku taktéž z roku 2015 na debatu mezi Hartkem a Dreschem odkazuje, přičemž dodává, že jinak 50. léta byla obdobím, kdy se stala geopolitika, až na výjimky, zcela tabuizovaným tématem (Orain 2015: s. 4).

3.2 60. LÉTA – 70. LÉTA

Další velká debata o geopolitice a o tom, zda se geopolitika opravdu stala hlavní ideologií nacistického Německa, se rozhořela až v polovině 80. let. Jedním z hlavních důvodů, proč zaznamenáváme dlouhou pauzu mezi debatou z roku 1955 a debatou 2. poloviny 80. let není pouze zavržení geopolitiky kvůli její přímé asociaci s nacistickým Německem, která v poválečných letech panovala. Vypuknutí studené války můžeme snadno rozklíčovat jako další příčinu. Se studenou válkou totiž přichází radikální proměna vztahu mezi mocí, vojenskou technikou a geografii, přičemž geografie byla v tomto vztahu velice upozadována a převládal dojem, že na ní již nezáleží. Vinu na tom nesl jednak technologický pokrok, který souvisel s rozvojem komunikačních a dopravních technologií, což velmi zjednodušovalo nejenom obchod, ale i strategii na vedení války a jednak to, že svět disponoval jadernými zbraněmi. Pokud na svět tehdejší doby pohlédneme optikou politickou, uvidíme dva ideologické bloky, na jedné straně tržní kapitalismus a komunismus na straně druhé. Tato perspektiva měla za následek redukci všech konfliktů (např. konflikty o zdroje, územní konflikty) pouze na jeden hlavní konflikt mezi těmito dvěma bloky, při kterém nebylo třeba geopolitických poznatků. I toto je tedy odpověď na otázku, proč byla geopolitika upozaděna a zanedbávána (Mamadouh 1998: s. 237–239).

Na druhou stranu ovšem nelze tvrdit, že v této třicetileté proluce nebyl publikován žádný článek, který by se geopolitikou zabýval. V roce 1960 vyšel

například článek *Původ a evoluce geopolitiky (The origins and evolution of geopolitics)*, který velmi promyšleným způsobem tvrdil, že geopolitika jako taková si uchovala určitou hodnotu a byla by chyba, kdyby zůstala politicky a intelektuálně opomíjená (Kristof 1960: s. 15–51). Reakce na tento článek byly však velice kritické a pozitivní názor na geopolitiku byl odsouzen. Článek *Nová geopolitika: kritika (The new geopolitics: a critique)*, který oponoval Kristofovi tvrdil, že veškerý pozitivní přínos geopolitiky do sebe pohltila politická geografie a tudíž by se měl termín geopolitika okamžitě přestat používat, pouze s výjimkou použití termínu v jeho historické konotaci (Alexander 1961: s. 407–410).

3.380. LÉTA – 90. LÉTA

Jak bylo řečeno v předchozí podkapitole, velká debata o geopolitice přichází až v polovině 80. let. V následujících čtyřech podkapitolách předkládám články dvou politických geografů Marka Bassina a Henninga Heskeho a dvou profesorů geografie Guntrama Herba a Leslieho W. Hepple, kteří se účastnili debaty 2. poloviny 80. let, jež se vedla prostřednictvím odborného časopisu *Political Geography Quarterly*. Debaty o geopolitice se účastnili i další, nicméně na tyto čtyři bývá nejčastěji odkazováno v odborné literatuře. Tyto čtyři články byly vybrány také proto, že se každý zabývá odlišným tématem. Hepple ve svém příspěvku diskutuje o znovu objevení se geopolitiky po té, co došlo k obměně generací, Heske ve svém prvním článku hovoří o přejímání geopolitických konceptů nacisty, ve druhém se zaměřuje na roli Karla Haushofera v německé geopolitice. Bassin se, ve svém obsáhlém článku, snaží zodpovědět na otázku, do jaké míry měli geopolitici vliv na představitele nacistického Německa a Herb přináší zajímavý příspěvek o kartografii, ve kterém vysvětluje, že je chybné ztotožňovat geopolitické mapy s mapami používanými národními socialisty v Německu a rovněž se pokouší vyvrátit tvrzení, že geopolitici pro ně mapy záměrně připravovali.

3.3.1 Leslie W. Hepple

V roce 1986 se ve svém článku *Oživení geopolitiky (The revival of geopolitics)* zabývá Leslie Hepple postupným oživeným zájmem o geopolitiku, který velmi postupně vnímá od 70. let a dále také důvody, které k tomuto zájmu,

po dvacetileté odmlce, vedly. Na počátku 80. let se, dříve tolik zatracovaná geopolitika, jak ve smyslu termínu, tak ve smyslu způsobu analýzy, objevuje na titulech knih, v médiích, politických diskuzích a stává se součástí mnoha vědeckých a politických článků. Aby mohlo dojít k oživení geopolitiky, muselo logicky dojít i k jejímu úpadku. Jako téměř všichni ostatní, i Hepple identifikuje konec 2. světové války a smrt Haushofera jako bod zlomu, kdy se stala geopolitika v očích mnohých pouze pseudovědou. Valná většina vědců geopolitiku odsoudila jako něco nepotřebného a spokojila se s jejím zastoupením v podobě politické geografie. Nejednalo se ale o absolutní odsouzení a zánik. V roce 1951 došlo například v západním Německu ke znovuoživení časopisu *Zeitschrift für Geopolitik*, který vycházel jako konzervativní mezinárodní politický časopis. Hepple také upozorňuje na fakt, že zánik provázal geopolitiku pouze na lingvistické úrovni - přestal se využívat název a termín geopolitika, nicméně geopolitické analýzy a interpretace se prováděly nadále, zaštitila je ale politická geografie, v některých případech také strategická studia. Rovněž se geopolitika prokazatelně vyučovala na vojenských akademiích. Ve výsledku ale sporadické využívání geopolitiky v tomto období přineslo jen velmi málo nové literatury, analýz nebo jakýchkoliv příspěvků do veřejné debaty. Geopolitická myšlenka lze také identifikovat v zahraničních politikách různých států, jako příklad může sloužit politika zadržování²³ (containment), kterou uplatňovaly Spojené státy americké od konce 40. let, ve které jsou rozpoznatelné mimo jiné myšlenky Mackindera. Může se tedy zdát zvláštní, že i přes to, že se americká zahraniční politika opírala o geopolitické základy, nepředstavovala geopolitika předmět žádné trvalé diskuze. Hepple jako důvod uvádí vznik jaderné strategie jako základního stavebního kamene americké globální politiky, vedle které se zdála být diskuze o geopolitice marginálním tématem (Hepple 1986: s. 21–24).

---

²³ Politiku zadržování formuloval George F. Kennan. Jednalo se o strategii Spojených států, jak ve studené válce bojovat se Sovětským svazem. Kennan doporučoval dlouhodobě zadržovat expanzivní tendence Sovětského svazu, v opačném případě by se mohl komunismus šířit do sousedních zemí (Office of the Historian, Foreign Service Institute nedatováno).

S tím, jak se od 60. let 20. století, začalo pozvolna měnit mezinárodní prostředí, což souviselo s událostmi, jakými byla dekolonizace a nástup nacionalismu států třetího světa, kubánská krize, přerušení politických vztahů mezi Čínou a Sovětským svazem, růst cen energetických surovin a vznik organizace OPEC, přicházel i pomalý návrat ke geopolitice, která začala být využívána jak analytiky, tak politiky k tomu, aby změny v mezinárodním systému vysvětlili. Dalším důvodem, návratu ke geopolitice, je dle autora článku čas, který s sebou přinesl obměnu generace. Někteří si totiž při zmínce o geopolitice již jako první nevybavili Hitlerův režim a právě tato změna v myšlení pomohla znovuzrození geopolitiky. Drobně ke znovuoobnovení oboru přispěla i touha některých geografů oddělit politickou geografii od geopolitiky. Největší zásluhu o obnovený zájem o geopolitiku však Hepple připisuje Henrymu Kissingerovi²⁴, který jí dal nový směr. Díky němu se termín opět dostal do běžné mluvy, tisku a časopisů. Kissinger geopolitiku chápal jako globální rovnováhu a trvalé národní zájmy ve světové rovnováze sil, které stojí v opozici liberální politice idealismu a konzervativní politice totálního ideologického antikomunismu. Termín velmi často používal jako přídavné jméno a Hepple tvrdí, že v této podobě nebylo oblíbenější a používanější ani při vzniku na počátku 20. století, ani v meziválečném Německu. V této době ale geopolitika sloužila spíše jako zastřešující termín, znamenající interakci globálních a regionálních problémů s ekonomickými a místními strukturami, přičemž se většinou objevila pouze v názvu knihy nebo článku a hlavní analýza problému pak byla prováděna za pomoci jiných politických či ekonomických rámců. (Ibid.: s. 24–30).

V kapitole, která se zabývá tím, čím může být geopolitika užitečná, ale i nebezpečná, vyjadřuje autor názor, že rozvíjející se debata o geopolitice by měla sloužit jednak jako záruka proti zneužití, či špatnému vyložení geopolitické doktríny a jejím politikám, ale může vést i k rozvinutí dalších koherentních strategií. Jako potenciální nebezpečí v analytických pracích vidí využívání

---

²⁴ Americký politolog, historik, bývalý ministr zahraničí USA, který v roce 1938 spolu se svojí rodinou uprchl před nacistickou perzekucí Židů do USA. V letech 1955–1968 vykonával funkci poradce pro různé americké vládní činitele.

geografických faktorů, které jsou často velmi úzce vymezené, raději než využití geopolitického kontextu. Hepple také varuje před možnou snahou geografů uzurpovat si geopolitiku pro sebe a tím pádem jí z politického prostředí stahovat pouze do vědeckého světa. Geografové by měli naopak přispívat geopolitice tak, že se budou účastnit veřejné politické debaty a tím pádem pomohou objasnit kritiku a rovněž by měli být kritičtí ke geopolitickým analýzám ostatních a předkládat analýzy vlastní. V literatuře, která se v období 80. let objevuje, vidí snahu oddělit současnou geopolitiku a přístup Mackindera od německé tradice. Pro některé s menšími znalostmi historického kontextu²⁵ nejsou tyto kroky nutné, protože o německé tradici nevědí. Největší hrozbu, kterou však Hepple ve znovuoživení geopolitiky vidí, představuje opakování stejné chyby, jako v minulosti. To se může stát nejpravděpodobněji, pokud nová generace geopolitiků nebude dbát na historický kontext (Ibid.: s. 32–34).

3.3.2 Henning Heske

Politický geograf Henning Heske přichází v roce 1986, v článku *Politici geografové minulosti III Německý geografický výzkum v období nacismu: obsahová analýza hlavních geografických časopisů, 1925–1945* (*Political geographers of the past III German geographical research in the Nazi period: a content analysis of the major geography journals, 1925–1945*), s obsahovou analýzou tří geografických časopisů, pomocí které zkoumá změny v německém geografickém výzkumu mezi lety 1925–1945²⁶. Cílem jeho článku je vysvětlit vztah mezi geografii a politikou v období, kdy stáli v Německu u moci nacisté a na základě dostupných důkazů prokázat, zda byly klíčové koncepty geopolitiky vědci a politiky zneužívány. Pro účely této práce se nebudu věnovat obsahové analýze zmiňovaných tří geografických časopisů, ale pouze kapitolám o německé geopolitice, které jsou pro tuto práci relevantní.

V první kapitole Heske vysvětluje, jak bylo pro nacisty velmi snadné, podmanit si německé geography, kteří byli následně jejich nadvládou ovlivněni. Nacisté si totiž dosazováním národních socialistů do čela organizací

---

²⁵ Historií geopolitiky se v tehdejší době zabývali (Parker 1985; Jacobsen 1979).

²⁶ Předcházející období 1875–1914, ve kterém docházelo k proměně nezaujatých vědeckých expertů na propagátory imperialistické politiky, mapuje (Schulte-Althoff 1971).

profesionálních geografů zajistili jejich kooperaci. Od roku 1934 také kontrolovali výzkumné fondy a vzhledem k tomu, že režim prosazoval autarkii a tím pádem bylo v Německu nedostatek cizí měny, měli výzkumníci omezené možnosti provádět výzkumy, a to i v zahraničí. Tato nacisty ovlivněná geografie vešla ve známost jako geopolitika, s níž byl neodmyslitelně spjat Haushofer, jehož roli v německé geopolitice se věnuji níže v této podkapitole. Dále je v článku věnována pozornost Ratzelovo termínu Lebensraum, jehož zdůrazňování existenciálního významu, přejali převážně geopolitikové - Haushofer pokládal Lebensraum za základní stavební kámen zahraniční politiky a to ve smyslu jak obrany německého Lebensraumu, tak ve smyslu jeho expanze. Heske také zdůrazňuje fakt, že Lebensraum se k Hitlerovi dostal právě prostřednictvím Haushofera (Heske 1986: s. 267–270).

V tomto okamžiku byl celý koncept přejat nacisty a implementován do jejich rasové doktríny. Autor také upozorňuje na skutečnost, že v Hitlerově Mein Kampf lze dohledat pasáž, která je zcela nepochybně ovlivněna geopolitickými myšlenkami. V této pasáži je pojednáváno o německé zahraniční politice před 1. světovou válkou, která se soustředila na východ a nové politice prosazované Hitlerem, která se má opět orientovat směrem na východ a jeho osidlování. Dle Heskeho poskytli geopolitici nacistům dva důvody, proč je třeba expandovat a rozšiřovat německý Lebensraum s autarkickou politikou. Prvním důvodem byl absolutní nesouhlas s výsledky pařížské mírové konference a Versaillské smlouvy, kterou považovali za nespravedlivou a cítili potřebu získat zpět ztracená území - nejvíce jim dle autora článku záleželo na Gdaňsku a Východním Prusku. Jako druhý důvod uváděli zvyšující se počet obyvatel, který Německo zaznamenalo mezi polovinou 20. a počátkem 30. let. Jediným přijatelným řešením, jak pro geopolitiky, tak pro nacistický režim byl výše zmíněný. Nad možnostmi jako propagace antikoncepčních metod či rozšiřování osidlování v rámci německých hranic, se nezkusili ani zamyslet. V závěru tedy Heske přichází s tvrzením, že to byli právě geografové, kteří vědomě, někdy i nevědomě, podporovali národní socialismus a to způsoby jako například podpora koloniálních požadavků, přijetí termínu Lebensraum, vytvořením

obranné a vojenské geografie, propagací geopolitiky, která dle něj následně poskytla pseudovědecké ospravedlnění německých expanzivních projevů (Ibid.: s. 271–279).

O rok později přispívá Heske do diskuze o geopolitice s dalším článkem *Karl Haushofer: jeho role v německé geopolitice a politice nacistů* (*Karl Haushofer: his role in German geopolitics and in Nazi politics*), ve kterém se tentokrát věnuje roli Karla Haushofera v německé geopolitice, která byla dle jeho názoru v anglosaském světě špatně pochopena nebo nepochopena vůbec, vlivu, který měl či neměl na představitele nacistického Německa a také tomu, zda Haushofer a jemu podobní měli zásluhy na udržování nacistů u moci.

Heske hned v začátku článku přichází s tvrzením, že o roli Haushofera se často vypráví a tradují nepravdivé příběhy související převážně s jeho vlivem na nacistickou politiku mezi lety 1920 až 1945. Tyto nepravdy, hovořící například o geopolitickém institutu v Mnichově, jehož měl být Haushofer vrchním představitelem, o tisíci vědců, kteří za Haushoferem stáli a podporovali ho, o jeho označování intelektuálním otcem nacistických cílů během 2. světové války, nebo o pravidelných návštěvách Hitlera ve vězení²⁷, okamžitě vyvrací. Rovněž vyzdvihuje zajímavý poznatek - Haushofer, přesto, že s termínem geopolitika pracoval téměř třicet let, nikdy pomocí žádné definice neuvedl, co pro něj geopolitika znamená. Jisté je, že základním termínem v rámci geopolitiky se pro něj stal termín Lebensraum. Následně se autor článku, za účelem pochopení, co pro Haushofera geopolitika znamená, pouští do rozboru jeho děl a prací (Heske 1987: s. 135–136).

Již na počátku 20. let nese Haushoferovo myšlení stopy imperialismu, když začíná skrze geopolitiku hledat vhodné možnosti, jak rozšiřovat německý Lebensraum. Je třeba ale vzít v potaz, že na rozdíl od některých dalších vědců, kteří se pokoušeli o totéž, Haushofer se nezmiňoval o směru, kterým by se měla územní expanze podnikat, s východním směřováním přišel až Hitler. Od 30. let je znát posun v praktikování jeho geopolitiky - je patrné, že se geopolitika

---

²⁷ Jak bylo uvedeno v první části této práce, Haushofer ve vězení navštěvoval Rudolfa Hesse a při této příležitosti se s Hitlerem několikrát setkal.

v Haushoferově podání stává čím dál tím více politickou a vojenskou. Vzhledem k jeho přesvědčení, že za katastrofálním scénářem 1. světové války stojí nesprávný pohled veřejnosti na světovou politiku, snaží se skrze geopolitiku veřejnost vzdělávat a přiblížit jim základní politické myšlení. V roce 1940 přichází Haushofer, na základě inspirace Mackinderem, se silným doporučením o vytvoření kontinentálního bloku s Ruskem a Japonskem, jako protiváhou Velké Británii. Podepsání paktu Ribbentrop-Molotov se mohlo jevit jako uposlechnutí Haushoferových doporučení, ale již o dva roky později se jeho geopolitický sen bortí, Německo totiž roku 1941 zaútočilo na Sovětský svaz. Přesto, že Haushofer prokazatelně v počátcích podporoval nacistickou zahraniční politiku, nikdy s ní nesouhlasil absolutně. Je také třeba zmínit, že Haushofer vždy odmítal sestavit konkrétní teoretický geopolitický koncept (Ibid.: s. 136–137).

V roce 1936 byl Haushofer přítomen na jednom ze setkání Pracovního svazu pro geopolitiku, jejímiž členy bylo i mnoho nacistických politiků. Na tomto setkání mluvil o nepochybném propojení geopolitiky a nacistické ideologie, za což se mu ale z několika stranických a státních resortů dostalo kritiky a rovněž byla vyjádřena nedůvěra v geopolitiku. Kritika zdůrazňovala například přeceňování důležitosti prostoru, což vede k upozadování důležitějších faktorů, kterými měli na mysli rasovou doktrínu. Dále byl kritizován proruský postoj. I přes tuto kritiku Haushofer Pracovní svaz pro geopolitiku nadále podporoval. Heske vidí důvod v jeho touze být „otcem“ všech německých geopolitiků. Proto se snažil vyhýbat sporům nebo zaujímat pevně daná teoretická stanoviska. Další instituci, s níž Haushofera spojujeme, představuje již zmiňovaná Německá akademie. Heske uvádí, že zvolením Haushofera prezidentem Německé akademie v roce 1934, započalo pronikání nacistické ideologie do instituce. V roce 1938 se stal Haushofer prezidentem další organizace Volksbund für das Deutschtum im Ausland, která komunikovala s německými občany žijícími v cizích zemích. Právě pod Haushoferovým vedením se organizace stala nacistickým nástrojem, který propagoval Velkou německou říši (Ibid.: s. 139–142).

Heske koncem článku uvádí, že ačkoliv choval Haushofer značné sympatie k nacistické straně při jejím založení, nikdy se nestal jejím členem. Během nacistické vlády se pravidelně jednou měsíčně setkával s Hessem, s nímž vedl velmi detailní rozhovory o politické situaci. Politická role, kterou v průběhu vlády nacistů v Německu hrál, je však dle názoru Heskeho velmi přeceňována, protože ačkoliv ho můžeme označit za Hessova politického poradce, na ostatní představitele nacistického Německa měl pramalý vliv, který definitivně skončil v roce 1941 po Hessově útěku do Skotska. Před obviněním z válečných zločinů ho zachránila obtížnost prokázat jeho účast v nacistické politice či jejich vojenských výpadech. Vítězové 2. světové války, stejně jako samotný Haushofer, tedy velice přeceňovali jeho vliv na představitele nacistického Německa, přitom se slovy Heskeho jednalo pouze o okrajovou figurku, v některých případech spíše jen loutku. Na druhou stranu ale připouští, že pokud by nebylo Haushofera, jeho stoupenců a jejich nezměrné intelektuální podpory, není jisté, zda by Třetí říše existovala, případně zda by existovala stejně dlouho. Rovněž ho činí odpovědného za to, jakým způsobem propagoval nacistickou ideologii a jejich politiky a z toho, že svojí intelektuální prací připravoval obyvatele Německa

na imperialistickou válku. Na závěr ale podotýká, že nebyl jediným (Ibid.: s. 142–143).

3.3.3 Mark Bassin

Rasa versus prostor: konflikt mezi německou geopolitikou a národním socialismem (Race contra space: the conflict between German Geopolitik and National Socialism) z roku 1987, je článek politického geografa Marka Bassina, který se stal přelomovým příspěvkem v diskuzi o geopolitice. Bassin se totiž v článku věnuje nejpodstatnější otázce, která byla jeho času v kontextu německé geopolitiky a národního socialismu, kladena. Jedná se o otázku, do jaké míry měli geopolitici vliv na představitele nacistického Německa. Vzhledem k tomu, že v období publikování článku, převládá názor, že geopolitici měli zásadní podíl na ideologickém směřování nacistického Německa, rozhodl se autor toto zavádějící a nepřesné tvrzení uvést na pravou míru. Zajímavé je rovněž zjištění, kde se toto přesvědčení vzalo. Autor vysvětluje, že německá geopolitika

po skončení 2. světové války, byla v anglosaském světě zahalena určitou dávkou mystiky. Obecně totiž převládal názor, že existoval mnichovský Institut pro Geopolitiku (což bylo vyvráceno již v předchozí podkapitole), jehož členové poskytovali klíčové teorie a ideály představitelům nacistického Německa a ti je následně přetvořili do zahraničně-politických cílů (Bassin 1987: s. 115).

Již v úvodu článku se Bassin zaobírá tím, do jaké míry tedy stáli geopolitici za formulací německé zahraniční politiky a dochází k závěru, že jejich role v některých případech není přeceňovaná, některá tvrzení ale shledává zavádějícími nebo nepravdivými. Odkazuje na článek publikovaný Edmondem Walshem²⁸, jenž vyslyšel Haushofera po skončení 2. světové války, který pojednává mimo jiné o tom, jak Haushofer zahrnoval Hitlera svojí filozofií a tvrdí, že když se nad touto myšlenkou opravdu zamyslíme, zjistíme, že není důvod toto tvrzení popírat. Haushofer měl dle autorova názoru opravdu blízko k představitelům nacistického Německa a byl to on, kdo jim představil koncept Lebensraum, který byl následně uveden do praxe. Není tedy chybou tvrdit, že němečtí geopolitici měli blízko k národním socialistům a je patrná určitá míra spřízněnosti. Na druhé straně lze ale spatřovat tuto spřízněnost s národním socialismem napříč tehdejší německou konzervativní společností celkově. Rovněž existují nepopíratelné odlišnosti mezi geopolitickou a národně-socialistickou doktrínou, které se čím dál tím více projevovaly od roku 1933, kdy nacisté nastupují k moci, a tímto okamžikem přestává platit tvrzení, že Haushofer poskytoval ideologickou podporu Hitlerovi. Ve skutečnosti se právě od této chvíle začíná formovat odlišný vztah mezi geopolitiky a nacistickými představiteli - napjatý a neklidný, postupně začíná docházet k rostoucí vzájemné podezřívavosti, která vrcholí tím, že geopolitikům není dovoleno hrát v nacistickém Německu žádnou významnou roli. Hlavní příčinou konfliktu byl, dle Bassina fakt, že geopolitici stavěli na základech položených materialismem a environmentálním determinismem, zatímco národní socialisté čerpali inspiraci spíše v anti-racionalismu a anti-materialismu. Jak již bylo v práci několikrát zmíněno, hlavní jmenovatel pro geopolitiky představoval

---

²⁸ Více ve článku (Walsh 1946: s. 106–120).

prostor a prostředí, pro nacisty soubor rasových charakteristik (Ibid.: s. 115–116).

Dalším předmětem zájmu autora článku je Ratzelovo spojení s německou geopolitickou školou, které bylo také často diskutovaným tématem. Nepopíratelné je, že mnoho geopolitických poznatků, bylo převzato z Ratzelova díla. V první řadě jeho ztotožňování státu s živým organismem, v druhé řadě to, že geopolitici v meziválečném období stále vycházeli z Ratzelovy tradice environmentálního determinismu²⁹ (Ibid.: s. 116–117). V Ratzelově případě je ale patrné, že ve svojí teorii klade důraz na faktory, které existují vně lidské společnosti, ať už se jedná o přírodní zákony nebo vliv fyzického prostředí a zcela odmítal lidské intelektuální tendence společnosti, mezi které v období nacismu řadíme rasismus - ten byl zcela v rozporu s environmentálním determinismem. Ratzel upozorňoval, že rasová čistota je nereálná a to především v důsledku migrace a růstu populace, kdy do sebe národy absorbují různé cizí prvky. Ratzel také argumentoval, že křížení ras není neprospěšné, jelikož míšenci se stávají silnějšími (Ratzel 1906: s. 465–487). Soudě tedy dle Ratzelových publikací, je zřejmé, že zaujímá postoj proti rasismu a naopak prosazuje toleranci k sousedním národům a národnostním menšinám. I navzdory tomu, že Ratzelovu teorii a geopolitickou doktrínu odlišovaly některé výrazné rozdíly, byl Ratzel považován za toho, kdo položil základy německé geopolitiky (Bassin 1987: s. 119). Haushofer, který tedy vycházel z teorie Ratzela a tudíž i z vědeckého materialismu a determinismu tvrdil, že politické události stojí na fixních a neměnných zákonech a lze je tedy odhalit racionálním bádáním, a že politické události jsou závislé na podmínkách fyzického prostředí. Tímto tvrzením Haushofer obhajoval geopolitiku, kterou považoval za objektivní a pravdivou vědu a zastával názor, že i kdyby se některý vůdce rozhodl vystupovat proti těmto zákonům, není vyloučeno, že by byl po nějakou dobu úspěšný, nicméně přírodní zákony vždy zvítězí a vrátí společnost tam, kam jí její fyzické prostředí směřuje. Další faktor, v němž se Haushofer s Ratzelem ztotožňoval, byl jeho

---

²⁹ Ratzel věřil, že fungování vesmíru je určováno přírodními zákony, a že fyzické prostředí zase určuje charakter a vývoj lidských společností (Bassin 1987: s. 117)

postoj k rase. Tato tvrzení tedy mohou sloužit jako důkaz, že se německá geopolitika víceméně držela a ztotožňovala s tradicí vzniklou již v 19. století, ale existují i menší rozpory a to především některé iracionální, někdy až mystické prvky, které byly součástí německé geopolitiky (Ibid.: s. 119–121).

Doktrína národních socialistů byla na rozdíl od geopolitické doktríny směsicí protichůdných myšlenek, přesvědčení a předpokladů, které vycházely z hnutí Völkisch. Toto hnutí odmítalo racionalismus, naopak propagovali lidské emoce a subjektivitu jedince. Na konci 19. století se hnutí začalo zabývat rasovými otázkami, a došlo k závěru, že lidstvo je na základě rasy rozdělené do nesmiřitelných a vzájemně se vylučujících kategorií, z nichž některé skupiny jsou nadřazeny těm ostatním. Právě toto přesvědčení bylo převzato národními socialisty a stalo se středobodem jejich doktríny a právě toto přesvědčení jejich doktrínu odlišovalo od doktríny geopolitické. Na druhé straně existovaly i prvky, na kterých se obě doktríny shodovaly. Paradoxně se jednalo o záležitosti, se kterými ani jedna doktrína nesouhlasila. Prvním bodem, se kterým ani jedno uskupení nesouhlasilo, představoval fakt, že německý lid je zaštitěný a zastupovaný Výmarskou republikou. Dále je spojovalo odhodlání obnovit územní celistvost, o kterou přišlo Německo na pařížské mírové konferenci, a ruku v ruce s tím také odmítali podmínky německé kapitulace. Nacisté také sdíleli sen Haushofera o vytvoření německého panregionu, který by shromáždil všechny německé národy do jednoho unikátního bloku. Potřeba rozšiřovat německý Lebensraum, ale představovala hlavní a největší shodu německých geopolitiků a národních socialistů. Bassin ovšem upozorňuje na to, co ostatní přispěvatelé do diskuze o geopolitice často opomíjejí zmínit, možná záměrně, možná z nevědomosti. Chtíč a cíl rozšiřovat německé území lze dohledat již v hnutí Völkisch a není tedy přesné tvrdit, že ho nacisté poprvé slyšeli a přijali od Haushofera nebo od německé geopolitické školy. Bassin tedy říká, že ani Haushofer, ani jeho geopolitika, nebyli integrální součástí národně-socialistické doktríny ani národně-socialistického hnutí. Naopak s některými jeho programovými prvky Haushofer silně nesouhlasil - např. s nihilistickým radikalem nebo biologickým rasismem (Ibid.: s. 122–124).

Bassin uvádí na pravou míru, že Haushoferův nesouhlas s některými prvky programu nelze ztotožňovat s nechutí stát se členem národních socialistů. Naopak tvrdí, že projevoval ochotu zavřít oči nad prvky, které nebyly v souladu s jeho přesvědčením (např. rasismus) a demonstroval ochotu dát všanc sebe i svojí geopolitiku. Nacisté nicméně i přes to, že sdíleli s Haushoferem nejednu touhu, se nedokázali přenést přes to, že Haushofer nesdílel veškeré hodnoty vycházející z hnutí Völkisch. V 1. polovině 30. let k němu dokonce začali přistupovat podezíravě, jelikož Haushofer ve svém časopise *Zeitschrift für Geopolitik* publikoval články osob, které nebyli národním socialistům po chuti - jednalo se např. o Karla Wittfogela, člena Komunistické strany Německa nebo Hanse Kohna, který byl židovského původu. Další problém byl ten, že nacisté po uchopení moci, začali chápat geopolitiku jinak, než jak jí chápal Haushofer a jeho následovníci. Vzhledem ke zvyšujícímu se ideologickému tlaku se nacisté snažili i geopolitiku směřovat tím správným, výhodnějším směrem a považovali ji za nástroj, který pomůže prohloubit přístup vycházející z hnutí Völkisch. Vzhledem k tomu, že si nacisté uvědomovali nezájem geopolitiků o rasové otázky, začali prosazovat implementaci rasového smýšlení do výuky geopolitiky. Právě kvůli těmto nedostatkům, které nacisté v geopolitice spatřovali, se dostala disciplína pod palbu kritiky. Od 30. let se také začínají objevovat články o geopolitice, které zesměšňují Haushofera jeho přístup a jeho obdiv k Sovětskému svazu, odmítají geografický determinismus a kritizují nedocení rasových faktorů. Geopolitiku označovaly jako něco nepotřebného. Geopolitici reagovali na tuto kritiku opakováním toho, co již bylo řečeno - pro studium rasy není v geopolitice místo. Důsledkem toho byla některá díla Haushofera počátkem 40. let zakázána. (Ibid.: s. 125–129).

3.3.4 Guntram Herb

Guntram Herb publikoval svůj článek s názvem *Přesvědčivost kartografie v geopolitice a národním socialismu (Persuasive cartography in Geopolitik and national socialism)* v roce 1989 s cílem vyvrátit obecně přijímané tvrzení, že geopolitické mapy byly poplatné nacistickému režimu v Německu, pro který tyto mapy předně vytvářela německá geopolitická škola. Herb naopak

tvrdí, že ačkoliv měla geopolitika a německý nacismus leccos společného, co se týče map, ty se lišily jak v grafické formě, tak v politickém obsahu. Skupina anglicky píšících autorů³⁰ v 1. polovině 40. let, tedy ještě v průběhu 2. světové války, přišla s tvrzením, že mapy používané národními socialisty v Německu jsou, s cílem manipulovat, zkreslené. Rovněž ale také tvrdili, že za touto manipulací s geopolitickými mapami stojí německá geopolitická škola, která tímto způsobem poskytuje Hitlerovi návod a plán pro expanzi vně německé hranice. Ztotožňovali tudíž nacistickou propagandu založenou na zkreslených mapách a německou geopolitickou školu. Herb si vysvětluje přesvědčení těchto autorů tím, že v době, kdy svoje názory publikovali, neměli dostatečné informace a také, vzhledem k tomu, že válka byla v plném proudu, neměli tyto informace z první ruky, ale pouze zprostředkovaně. Vzhledem ke skutečnosti, že některé geopolitické mapy, byly publikovány již myšlenkovými předchůdci autorů německé geopolitické školy, pokládá si autor otázku, jakým způsobem vešly do služeb nacistické propagandy. Jako společného jmenovatele obou doktrín - doktríny německé geopolitické školy a doktríny národních socialistů, vidí Herb pařížskou mírovou konferenci a Versailleskou smlouvu (Herb 1989: s. 289–290).

V první kapitole Herb popisuje to, jak se v Německu vyvíjela manipulace a snaha přesvědčovat o něčem skrze mapy. Počátek vidí v již zmíněné Versailleské mírové smlouvě, která oficiálně ukončila 1. světovou válku a Německo zařadila na stranu poražených. V tento moment se v Německu začala vytvářet skupina sestávající z reakčních nacionalistů a národních socialistů, kteří si pomalu připravovali argumenty pro to, proč poslat Německo opět do války. Hlavní z těchto argumentů představoval revize Versailleské smlouvy. Zde se do popředí dostávají mapy - ty totiž hrály rozhodující roli při řešení územních otázek na pařížské mírové konferenci. V kontextu práva na sebeurčení tyto mapy mimo jiné zobrazovaly výskyt národnostních a etnických skupin či distribuci jazyků. V reakci na tuto skutečnost upozorňovali němečtí geopolitici na to, že čím stručnější mapy se budou vytvářet, tím budou přesvědčivější. Podstatné bylo vynechat nechtěné prvky a naopak zdůraznit ty,

---

³⁰ Jedná se například o autory (Speier 1941; Strausz-Hupé 1942; Quam 1943).

kteře maximalizují psychologick efekt na toho, kdo do mapy hled a tím vytvořit z map prostředeek pro politizaci veřejnosti. I přesto, že se nacisté velmi zajímali o propagandu a tm pádem o jakoukoli organizaci, jež by mohla sloužit jejich cílům, k teoretickému rozvoji přesvědčující kartografie nikterak nepřispěli. Později vřak tyto mapy používali ve svých publikacích, z čehož vyplývá, že až postupem času si nacisté začali uzurpovat přesvědčující kartografii, kterou využívali v rámci své propagandy (Ibid.: s. 290–294).

Následující kapitoly autor věnuje rozdlm mezi přesvědčující kartografií geopolitiků a národních socialist. Mapy geopolitiků ukazovaly, že vsledn uspořádání, kter vzeřlo na pařížské mrov konferenci, v sobě nese indikátory budoucího konfliktu. Tvrdili, že princip sebeurčn nebyl aplikován sprvn. Za nmeck uzem považovali to, kter nese otisk nmeck kultury a rovněž uzem, kter nese otisk německého obhospodařování, zemědělství a osdlen. Upozorňovali také na zranitelnost Německa kvůli nutnosti odzbrojen a pomocí map ukazovali vojenskou sílu sousedních států. Mapy geopolitiků zkrátka prezentovali fakt, že Německo bylo na pařížské mrov konferenci podvedeno, využito a stalo se velmi zranitelnm. Jako důvod viděli obecn nepřtelck postoj evropských států vůči Německu. Co se týče map používaných národními socialisty, Herb tvrdí, že až na výjimky (Karl Springenschmid, Arnold Hillen-Ziegfeld - v obou případech se jedná o geopolitick kartografy), nebyly dílem uznávaných geopolitiků. Národní socialist si vřak velice rychle uvědomili působnost, jakou mohou mapy mít, a začali je často využívat. Pro ilustraci se jednalo například o mapy zobrazující židovsk spiknutí proti světu tak, že Židé byli vyobrazen jako ti, kdo zastával světovou dominanci. Shodu s geopolitiky lze například spatřovat v odsuzujícím postoji vůči pařížské mrov konferenci a Versaillské smlouvě. Národní socialist nicméně nezobrazovali řdn sporn hraniční oblasti, místo toho začali propagovat svoje tvrzení, že Evropa byla roztrřtna zmrn tak, aby byla zajiřtna nadvláda vítězných mocností. Vzhledem k důležitosti militaristick složky v nacistick straně, není překvapiv, že pv nucen odzbrojen bylo častm tématem a námětem pro jejich mapy. Herb nicméně upozorňuje, že pv tento typ map nebyl zdaleka tak zdařil

a neměl takový dopad, jako mapy geopolitiků se stejnou tematikou. Nacisté měli rovněž ve svých mapách velice špatně zpracovaný design, což pak vedlo k opačnému efektu, než kterého chtěli docílit. V některých mapách zobrazujících vojenskou hrozbu z východu totiž použili velké šipky mířící směrem z Německa na západ a malé šipky mířící z východu na Německo, pozorovatel tedy z této mapy usoudil, že Německo představuje větší hrozbu pro své východní sousedy a ne naopak. Zásadní rozdíl mezi geopolitickými a nacistickými mapami představovalo jejich zamýšlené poselství. Zatímco geopolitici se snažili pomocí map vyjádřit negativní důsledky plynoucí z pařížské mírové konference pro Německo, cílem nacistů bylo v co největší míře podpořit argument, že Německo potřebuje rozšiřovat svůj Lebensraum, aby zajistil adekvátní životní podmínky pro svoje obyvatelstvo. Herb tedy závěrem tvrdí, že i přes to, že v některých případech se geopolitické a nacistické mapy velmi podobaly (odmítnutí výsledků pařížské mírové konference, idea silného a dobře vyzbrojeného Německa), jednalo se o malé množství a v hlavních myšlenkách se zcela odlišovaly. Nesdílely stejnou grafickou podobu a přinášely odlišný politický obsah. Nacisté viděli jako hlavní ukazatel rasu, přičemž tento bod s geopolitiky nesdíleli (Ibid.: s. 294–301).

4. SHRUTÍ DEBATY O GEOPOLITICE 2. POLOVINY 20. STOLETÍ

Druhá část práce ilustruje, jak se vyvíjel pohled na geopolitiku v průběhu 2. poloviny 20. století. Čím delší časové období uplynulo od konce 2. světové války, tím byly postoje o něco smířlivější. Je také zajímavé pozorovat, že i historický kontext událostí jednotlivých časových období utvářel názor na geopolitiku a určoval všeobecný zájem či nezájem o ní. Carl Troll, který prožíval válečné období v Německu, napsal svůj příspěvek o geopolitice již 2 roky po skončení 2. světové války, což vysvětluje jeho zcela odsuzující postoj ke geopolitice jako takové. Geopolitiku hodnotí jako pseudovědu a degenerovanou větev geografie, která dala základ nacistické expanzi. Zmiňuje přebírání vědeckých termínů pro politické účely, jmenovitě například termín Lebensraum. Haushofera, jakožto předáka německé geopolitické školy, odsuzuje za jeho nevědeckost, zjednodušování a politickou tendenčnost. Na druhou stranu ale tvrdí, že jeho vliv na představitele nacistického Německa v době jejich vlády, lze označit jako přeceňovaný, naopak se doporučuje zaměřit na jeho vliv v období 20. let, kdy působil na budoucí představitele národně-socialistické strany nejvíce.

S trochu větším odstupem, konkrétně 10 let od skončení 2. světové války, přichází s příspěvkem do geopolitické diskuze Wolfgang Hartke a Jean Dresch. První jmenovaný hned v úvodu svého projevu označuje geopolitiku za součást národně-socialistické doktríny a Haushofera za strůjce nacistické ideologie, který se pohyboval daleko za hranicí vědeckosti. Nebezpečí, že bude geopolitika znovu zneužita, je dle něj stále aktuální a bude aktuální i v budoucnu a to pokaždé, kdy dojde k překročení hranic vědy. Geopolitiku také odsuzoval pro její přílišné zjednodušování komplikovaných interakcí. Jeho absolutní odsouzení geopolitiky lze z části přikládat krátkému časovému období, které od skončení 2. světové války uběhlo, z části také snaze o německo-francouzské smíření a v neposlední řadě i jeho německé národnosti - absolutní zavržení něčeho, co se odehrálo v jeho zemi a s čím nesouhlasil. Dresch s Hartkeho názorem o geopolitice zcela souhlasí a dodává, že ve Francii je chápána jednak konkrétně

jako prostředek, skrze který byla ospravedlňována politika použitá proti Francii v průběhu 2. světové války a jednak obecně jako prostředek sloužící k ospravedlňování politického jednání. Dresch však na rozdíl od Hartkeho neztrácuje budoucnost geopolitiky tak razantním způsobem. I přes to, že geopolitiku v době konání debaty označil za nevědeckou, připustil, že pokud bude zavedena důkladná metodologie, domnívá se, že může být geopolitika očištěna a nadále fungovat jako vědní disciplína.

V následujícím časovém období lze zaznamenat velký útlum v debatování o geopolitice a snaze jí jako vědní disciplínu očistit od její poskvřené pověsti. Hlavním důvodem je změna mezinárodního prostředí, kdy došlo ke zformování bipolárního mezinárodního systému, a na scéně se objevily jaderné zbraně, v jejichž světle se zdála být geopolitika pouze okrajovým tématem. V 60. letech zaznamenáváme publikování několika článků, které se k tématu geopolitiky vracejí, tyto články se ale na ničem neshodly, nepřinesly žádný jednotný postoj, proto geopolitika stále zůstávala pro obecné publikum spíše pseudovědou.

Až v polovině 80. let přišel zlom a došlo k zatím největší debatě o geopolitice od konce 2. světové války. Hepple ve svém příspěvku analyzuje jednak důvody vedoucí k zavržení geopolitiky, převážně se ale věnuje jejímu postupnému znovuoživení, které v pomalých intencích vnímá od 70. let 20. století. Autor rovněž přichází s důležitým tvrzením - geopolitika byla zavržena pouze ve smyslu lingvistickém, geopolitická analýza či interpretace byla využívána nepřetržitě, což si mnoho lidí nejspíše neuvědomovalo. A co dle něj vedlo k obnovenému zájmu o ní? Jednalo se o změny v mezinárodním systému, které si žádaly geopolitická vysvětlení a rovněž obměna generací, která si již nutně geopolitiku neztotožnila se zahraniční politikou nacistického Německa. Zásahu na rehabilitaci termínu měl i Kissinger, především však na lingvistické úrovni. Geopolitickou debatu pak autor považuje za záruku proti znovuzneužití geopolitické doktríny, v tomto ohledu apeluje na vědce, aby byli kritičtí ke geopolitickým analýzám ostatních a tím udržovali geopolitiku v hranicích, do kterých patří. Za další důležitý aspekt označuje historický

kontext, který je nutný znát proto, aby v budoucnosti nedošlo k opakování stejných chyb jako v minulosti.

Heske se zase na rozdíl od ostatních zaměřil na vztah předáka německé geopolitické školy Haushofera na představitele nacistického Německa a dále se zabýval geopolitickými koncepty, které byly nacisty přejaty a zneužity. Heske dochází k tomu, že nacisté od okamžiku převzetí moci, začali kontrolovat různé vědecké instituce, včetně těch, zabývajících se geografii a právě nacisty ovlivněnou geografii označuje pojmem geopolitika. Jako nejvýznamnější koncept, který nacisté od geopolitiků přejali, se mu jeví koncept Lebensraum, mezi dalšími byla například autarkie. Jako i někteří další účastníci debaty považuje pařížskou mírovou konferenci za bod, kde se geopolitici s národními socialisty protřali a zcela ji odsoudili. Na základě této shody dochází k závěru, že geopolitici podporovali národní socialismus tím, že mu poskytovali „vědecké“ ospravedlnění expanzivních projevů a přicházeli s argumenty, proč je třeba rozšiřovat německý životní prostor. Heske potom v dalším článku analyzuje Haushoferova díla a práce, aby mohl poskytnout rozuzlení tomu, jak to bylo s jeho vztahem k nacistům. Autor dochází k závěru, že v počátku Haushofer opravdu podporoval nacistickou zahraniční politiku, měl k ní ale i některé výhrady. Největší neshodu lze spatřovat ve vztahu k Sovětskému svazu, který byl v roce 1941, Haushoferem zcela nepochopitelně, napaden. Jeho vliv na představitele nacistického Německa je dle autora článku přeceňovaný, a pokud nějaký slabý vliv skutečně měl, v roce 1941 definitivně skončil. Jediné obvinění, které si tedy Haushofer zaslouží, je za to, jakým způsobem propagoval nacistickou ideologii a jejich politiku.

Bassin ve svém článku, kde se snažil komplexně odpovědět na otázku, do jaké míry měli geopolitici vliv na představitele nacistického Německa, dochází k závěru, že jistý vliv je nepopiratelný, nicméně je nutné si uvědomit, jak dlouho trval a v čem spočíval. Dle Bassina se nacisté v Německu neřídili geopolitickou doktrínou, vycházeli totiž z modelu, který propagovalo hnutí Völkisch. To se v některých svých bodech a požadavcích ztotožňovalo s geopolitickou doktrínou, v některých otázkách, konkrétně se jednalo o otázky

rasové, se neshodovali vůbec. Orientace geopolitiky a národních socialistů se v základních bodech výrazně lišila. Je tedy chybou tvrdit, že geopolitiku v nacistickém Německu lze ztotožnit se zahraniční politikou státu, nebylo tomu tak. Pro upřesnění je třeba podotknout, že termín geopolitika se používal po celou dobu vlády nacistů v Německu, neměl ale mnoho společného s geopolitickou tradicí praktikovanou Ratzelem, Kjellénem či Haushoferem. Na druhou stranu je nutné uznat, že geopolitika, geopolitici a předně Haushofer v jisté době měli vliv na představitele nacistického Německa a minimálně je z části inspirovali k vytvoření jejich zahraniční politiky. Haushofer přispěl svojí vizí o panregionech, v čele jednoho z nichž mělo stát velké Německo, což v kontextu tehdejší doby lze označit za šovinistický přístup. Rovněž nacisté převzali termín Lebensraum a inspirovali se přirovnáváním státu k živému organismu.

Herb se svým článkem pokusil uvést na pravou míru, zda je tvrzení, že němečtí geopolitici zásobovali představitele nacistického Německa zkreslenými, či zjednodušujícími mapami, pravdivé, nebo zda se zakládá na nepravdivých a nepřesných důkazech. Autor ve svém článku připouští, že německá geopolitika měla hodně společného s nacistickým režimem, v první řadě popírání výsledků pařížské mírové konference, ale odmítá připustit, že dalším společným by byla i kartografie - mapy jedněch a druhých se totiž dle něj lišily jak v grafické formě, tak v politickém obsahu. Mapy geopolitiků byly v některých případech opravdu záměrně zjednodušovány, nebo se zdůrazňovaly takové prvky, které budou mít psychologický efekt na čtenáře, nicméně se tak dělo nezávisle na národních socialistech. Ti kouzlu přesvědčující kartografie propadli až později. Geopolitici se s národními socialisty neshodovali ani na zamýšleném cíli, kterého chtěli prostřednictvím map dosáhnout. U geopolitiků představoval cíl poukázat na negativní důsledky plynoucí z pařížské mírové konference pro Německo, nacisté se prostřednictvím map pokoušeli podpořit argumenty pro rozšiřovat německý životní prostor.

5. ZÁVĚR

Přesto, že se německá geopolitická škola etablovala až v období mezi 1. a 2. světovou válkou, jak ukazuje druhá kapitola, myšlenkové základy byly položeny již dříve. Co se týče německé geopolitické školy obecně, je důležité vzít v potaz, že její vliv lze měřit jen a pouze v meziválečném období a období do konce 2. světové války na území Německa, v žádném jiném státě a v žádném jiném časovém období neměla tak velký vliv. K tomu, aby mohla ve 2. polovině 20. století probíhat debata o roli geopolitiky v nacistickém Německu, bylo nutné, aby termín geopolitika nejprve někdo vymyslel a definoval. Na přelomu 19. a 20. století tak učinil švédský profesor Rudolf Kjellén, který termín geopolitika poprvé použil a zařadil jím pět aspektů, které dle něj charakterizují stát. Jedná se o geo-politik, demo-politik, socio-politik, krato-politik a oeko-politik. Z těchto aspektů následně utváří dvě kategorie - živou a kulturní formu, které považuje za nutné pro vznik a utvoření charakteru státu. V rámci oeko-politik přichází také s konceptem autarkie, který pro něj znamenal konečný ideál, jakého může stát dosáhnout, a který se v budoucnu stal jedním z cílů národních socialistů v Německu. Geopolitiku tedy definoval jako vztah mezi geografii a politikou. Kjellén vycházel z díla přírodovědce Friedricha Ratzela, jenž ve svém díle předložil přelomový koncept Lebensraum, který říká, že státy, stejně tak jako živé organismy, musí rozšiřovat svůj životní prostor, v opačném případě zaniknou. Ratzel také vyvracel ideu Thomase Malthuse o tom, že populace států se musí nutně redukovat, pokud totiž stát bude zvětšovat svůj Lebensraum, může jeho populace i nadále růst. To, co Ratzel chápal pouze v kontextu biologických teorií, bral Kjellén naprosto vážně, a proto obhajoval expanzi velmocí, které tím pádem budou pohlcovat slabší státy - zastával tedy převádění teorie Lebensraum do praxe. Britský geostratég Halford Mackinder také neúmyslně přispěl k rozvoji německé geopolitické školy a to tak, že formuloval teorii, ve které před Německem varoval, tuto teorii však přejal Karl Haushofer a otočil jí v německý prospěch. Mackinder považoval za geografické centrum světa rozlehlou oblast v Asii, kterou nazval pivotní oblastí, později se ustálilo

označení Heartland, a varoval před tím, že Německo bude mít ambici se této oblasti zmocnit. Důvod byl prostý, Mackinder totiž tvrdil, že kdo ovládne Heartland, bude vládnout světu.

Již zmiňovaný Karl Haushofer, jeho role v německé geopolitice, vztah s představiteli nacistického Německa a jeho vliv na ně, se stali předmětem mnoha debat. Haushofera označujeme jako imperialistu, který taktéž souzněl s Ratzelovým Lebensraumem a domníval se, že německá expanze do zahraničí představuje jedinou možnost Německa na přežití. Důležitý milník představovala pro Haushofera 1. světová válka, respektive německá prohra a následný výsledek pařížské mírové konference, který chápal jako nespravedlivý. V roce 1924 založil časopis *Zeitschrift für geopolitik*, skrze který šířil své geopolitické myšlenky a věnoval se různým geopolitickým otázkám. Mezi další editory, kteří po nějakou dobu sdíleli stejné myšlenky a názory jako Haushofer, patřili i Otto Maul a Erich Obst, kteří se pokoušeli psát čtivějším a systematictější stylem než Haushofer, nikdy se ale nestali viditelnějšími. Počátkem 30. let Kurt Vowinckel, další jejich spolupracovník, požadoval, aby se geopolitika v rámci časopisu začala aplikovat praktičtěji a stále častěji publikoval články, které reflektovaly nacionálně-socialistickou ideologii, což vyústilo v odchod Maula a Obsta z časopisu. Boj o životní prostor se Haushofer snažil prezentovat národním socialistům skrze svého blízkého přítele Rudolfa Hesse, jako boj proti západním demokraciím, což pro ně znělo atraktivně. V tuto dobu se tedy Haushofer stal hlavním obhájcem, jenž pocházel z vědeckého prostředí, který podporoval expanzi Německa. Další autor německé geopolitické školy a obhájce autoritářských režimů Carl Schmitt přispěl německé geopolitice svým konceptem Grossraum - velkým prostorem, který překračuje hranice státu a vymezuje sféru vlivu hegemonu stojícího v čele. Na rozdíl od ostatních geopolitiků Schmitt prosazoval rasovou homogenitu, která měla být platná i v rámci Grossraumů. Schmitt tímto konceptem poskytl ospravedlnění pro německou invazi do východní Evropy, která měla přinést větší stabilitu jak regionu, tak mezinárodního systému. Německo, které by zastávalo roli hegemonu,

by bylo jediným státem, který by měl výhradní právo v rámci Grossraumu jednat, žádná jiná světová mocnost, po vzoru Monroeovy doktríny, by se v regionu neměla nijak angažovat. Na rozdíl od Haushofera považoval napadení Sovětského svazu Německem za pozitivní událost, která povede k tvorbě nového, lepšího Grossraumu.

Předmět druhé části této práce představovala debata o geopolitice, která probíhala od roku 1947 a trvala po celou 2. polovinu 20. století. Z časově chronologicky řazených odborných článků, prostřednictvím kterých se debata odehrávala, byly vyzdviženy názory a hlavní argumenty jednotlivých autorů. Ty se nejčastěji měnily na základě času, který od skončení 2. světové války uplynul, rovněž pak na základě historického kontextu relevantního pro dané časové období. Jedna z výzkumných otázek zjišťovala, jak geopolitiku jako disciplínu ovlivnilo její spojování s nacistickým Německem. Jak vyplývá z druhé části této práce, odpověď je jednoduchá - velmi. Bezprostředně po skončení 2. světové války byla geopolitika odsouzena jako disciplína poskytující vědecké ospravedlnění nacistické expanzionistické politiky a zcela ji nahradila a zastoupila politická geografie. Ta se však zabývala pouze takovými tématy, jaké nebylo možné označit jako nebezpečné nebo problematické. Historické události, v největší míře studená válka a problematika jaderných zbraní, která se stala na dlouhou dobu převažujícím tématem v mezinárodní politice, obnově zájmu o geopolitiku také nepřispěly. Nicméně debata o geopolitice velmi dobře demonstruje to, že čím delší čas od roku 1945 uplynul, tím se stávaly názory na geopolitiku smířlivější, přičemž přibližně od poloviny 60. let se stále intenzivněji objevovala potřeba prostřednictvím geopolitiky vysvětlovat změny odehrávající se v mezinárodním systému. Z debaty také vyplynul fakt, že geopolitická analýza či geopolitická interpretace nikdy nezmizely a využívaly se nepřetržitě, geopolitika byla tedy zavržena pouze v lingvistickém smyslu - i nadále se využívala, nicméně byla zaštitěna politickou geografii, případně strategickými studiemi. K očistění geopolitiky, a to ve smyslu především lingvistickém, nejvíce přispěl Henry Kissinger,

který jí dal zcela nový směr. S geopolitikou totiž ztotožňoval globální rovnováhu a trvalé národní zájmy ve světové rovnováze sil. Přesto, že se v Kissingerově podání často jednalo spíše o zastřešující termín znamenající interakci globálních a regionálních problémů s ekonomickými a místními strukturami, stalo se slovo geopolitika tak oblíbeným, že se používalo více než v době svého vzniku na počátku 20. století či v meziválečném období v Německu. K postupné rehabilitaci poté jistě vedla i obměna generací, která již neviděla rovnítko mezi geopolitikou a zahraniční politikou nacistického Německa, a která stále častěji využívala geopolitické analýzy k pochopení interakcí v současném světě. Spojování geopolitiky s nacistickým Německem tedy mělo pro geopolitiku po téměř dvě desetiletí velmi negativní důsledky, kdy se na ni nahlíželo jako na pavědu, nikoliv však důsledky zcela devastující.

Co se týče otázky vlivu německé geopolitické školy na představitele nacistického Německa a německou expanzionistickou politiku, odpověď v tomto případě není tak jednoduchá, jako v případě předchozím. Jak bylo v práci ukázáno, nelze tvrdit, že německá geopolitická škola představitele nacistického Německa nikterak neovlivnila, naopak ale nelze ztotožňovat geopolitickou doktrínu se zahraniční politikou národních socialistů. Obecně převládá názor, že nejpatrnější vliv na představitele nacistického Německa lze spatřovat v období 20. let 20. století, s tím, že jakmile se nacisté, v roce 1933, chopili moci, vliv geopolitiky značně klesl. Nejviditelněji ovlivnilo nacisty volání geopolitiků po zvětšování německého životního prostoru a touze po německé hegemonii, minimálně v rámci regionálního uskupení. Toto pak nacisté zneužili k vlastnímu prospěchu a geopolitiku používali k ospravedlnování územní expanze. Bod sporu pak představovala otázka rasy, přičemž až na výjimku Schmitta, němečtí geopolitici odmítali rasovou homogenitu. Pokud se zaměříme na hlavního představitele německé geopolitiky, Karla Haushofera, i zde platí, že prokazatelně podporoval nacistickou zahraniční politiku, ne však bezpodmínečně. Jeho vliv na představitele nacistického Německa je tedy převážně hodnocen jako

přeceňovaný. Zcela prokazatelně Haushofer ovlivnil Rudolfa Hesse, nepřímo potom i Adolfa Hitlera, nelze ho ale označit za člověka, který osnoval nacistickou zahraniční politiku. Jeho vliv definitivně skončil v roce 1941, kdy Hess uprchl z Německa, a Německo napadlo Sovětský svaz, což byl krok, před kterým Haushofer varoval.

Jeden z argumentů v debatě o geopolitice na podporu německých geopolitiků tvrdí, že vědci v té době byli pod vlivem nacistické nadvlády a neměli objektivní a úplný pohled na okolní svět. Tento argument lze ale označit za slabý, jelikož německá geopolitická škola fungovala již po 1. světové válce, kdy tedy prokazatelně nebyla ovlivněna nacistickou nadvládou. Dále někteří autoři tvrdí, že nacisté přejímali geopolitické myšlenky, ale upravovali si je dle toho, jak se jim nejlépe v dané situaci hodilo, což nelze označit za chybu geopolitiky. Odlišnosti mezi geopolitickou a národně-socialistickou doktrínou jsou také často používány jako argument, který má ukázat, že vliv geopolitiků byl přeceňovaný. Bod, na kterém se geopolitici a političtí představitelé země nikdy neshodli, byla rasa - potřeba rasové homogenity. Za nejsilnější argument zaznívající v debatě o geopolitice podporující fakt, že německá geopolitika ovlivnila německou územní expanzi, lze zcela jistě označit absence vědeckosti. Některé geopolitické práce totiž nebyly založeny na vědeckých poznatcích a ověřených faktech. Dalším důkazem pak může být chtíč geopolitiků znovudobýt území ztracená po 1. světové válce a neustálé omílání potřeby zvětšovat německý Lebensraum.

6. SEZNAM LITERATURY

- Abrahamsson, C. (2013). On the genealogy of Lebensraum. *Geographica Helvetica*. 16. 4. 2013 (https://www.academia.edu/7647769/On_the_genealogy_of_Lebensraum, 8. 1. 2022), s. 3–4.
- Alexander, L. (1961). The New Geopolitics: A Critique. *The Journal of Conflict Resolution* 5 (4), s. 407–410.
- Ashworth, L. (2010). Realism and the spirit of 1919: Halford Mackinder, geopolitics and the reality of the League of Nations. *European Journal of International Relations* 17 (2), s. 279–301.
- Barnes, T. – Minca, C. (2013). Nazi Spatial Theory: The Dark Geographies of Carl Schmitt and Walter Christaller. *Annals of the Association of American Geographers* 103 (3), s. 669–687.
- Bassin, M. (1987). Race contra space: the conflict between German Geopolitik and National Socialism. *Political Geography Quarterly* 6 (2), s. 115–134.
- Batallion, C. (2015). French-German Conversation: Geopolitics in the Fifties. *L'Espace géographique* 44 (4), s. 325–348.
- BBC (nedatováno). *The Beer Hall putsch 1923* (<https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zh9p34j/revision/7>, 15. 1. 2022).
- BBC (nedatovánoA). *Night of the Long Knives* (<https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/z3kqrwx/revision/4>, 25. 1. 2022).
- Björk, R. (2021). *Territory, State and Nation: The Geopolitics of Rudolf Kjellén* (New York: Berghahn Books).
- Braden, K. – Shelley, F. (2014). *Engaging Geopolitics* (New York: Routledge).
- Brunschwig, H. (1955). Discussion on geopolitice. *Cairn*. (<https://www.cairn-int.info/journal-espace-geographique-2015-4-page-325.htm#nn1>, 18. 2. 2022).
- Brustein, W. – King, R. (2004). Anti-Semitism in Europe Before the Holocaust. *International Political Science Review* 25 (1), s. 35–53.

- Cahnman, W. (1943). Concepts of Geopolitics. *American Sociological Review* 8 (1), s. 55–59.
- Crone, G. (1948). A German View of Geopolitics: Review. *The Geographical Journal* 111 (1), s. 104–108.
- Dodds, K. (2007). *Geopolitics. A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press Inc.).
- Dorpalen, A. (1942). *The world of General Haushofer: Geopolitics in action* (New York: Farrar & Rinehart).
- Eksteins, M. (1971). The Frankfurter Zeitung: Mirror of Weimar Democracy. *Journal of Contemporary History* 6 (4), s. 3–28.
- Elden, S. (2010). Reading Schmitt geopolitically. Nomos, territory and Großraum. *Research Gate*. 1. 5. 2010 (https://www.researchgate.net/publication/44030203_Reading_Schmitt_geopolitically_Nomos_territory_and_Grossraum, 2. 2. 2022), s. 18–26.
- Feldman, L. (2019). From Fear to Friendship: Franco-German Relations in 1949 and 2019. *American Institute for Contemporary German Studies*. 23. 5. 2019 (<https://www.aicgs.org/2019/05/from-fear-to-friendship-franco-german-relations-in-1949-and-2019/>, 4. 3. 2022).
- Frye, Ch. (1966). Carl Schmitt's Concept of the Political. *The Journal of Politics* 28 (4), s. 818–830.
- Ginsburger, N. – Robic, M. (2015). French-German Conversation: Geopolitics in the Fifties. *L'Espace géographique* 44 (4), s. 325–348.
- Ginsburger, N. (2015). Active geographers and political geography. Comparing the portraits of Wolfgang Hartke and Jean Dresch in the 1950s. *L'Espace géographique* 44 (4), s. 1–12.
- Gompert, D. – Binnendijk, H. – Lin, B. (2014). Hitler's Decision to Invade the USSR, 1941. In: Gompert, D. – Binnendijk, H. – Lin, B. eds., *Blinders, Blunders, and Wars* (Santa Monica: Rand Corporation), s. 81–91.
- Grygiel, J. (2006). *Great powers and geopolitical change* (Baltimore: Johns Hopkins University Press).

- Guermond, Y. (2015). French-German Conversation: Geopolitics in the Fifties. *L'Espace géographique* 44 (4), s. 325–348.
- Gyorgy, A. (1943). The Geopolitics of War: Total War and Geostrategy. *The Journal of Politics* 5 (4), s. 347–362.
- Hartke, W. – Dresch, J. (1955). Discussion on geopolitice. *Cairn*. (<https://www.cairn-int.info/journal-espace-geographique-2015-4-page-325.htm#nn1>, 18. 2. 2022).
- Hauner, M. (1978). Did Hitler Want a World Dominion?. *Journal of Contemporary History* 13 (1), s. 15–32.
- Heiden, K. (1941). Hitler's Better Half. *Foreign Affairs* 20 (1), s. 73–86.
- Hepple, W. L. (1986). The revival of geopolitics. *Political Geography Quarterly* 5 (4), s. 21–36.
- Herwig, H. (2016). *The Demon of Geopolitics: How Karl Haushofer "Educated" Hitler and Hess* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers).
- Heske, H. (1986). Political geographers of the past III German geographical research in the Nazi period: a content analysis of the major geography journals, 1925–1945. *Political Geography Quarterly* 5 (3), s. 267–281.
- Heske, H. (1987). Karl Haushofer: his role in German geopolitics and in Nazi politics. *Political Geography Quarterly* 6 (2), s. 135–144.
- Heymann, C. (1937). Germany's Colonies. *Current History (1916-1940)* 45 (5), s. 35–41.
- Hnízdo, B. (1994). Základní geopolitické teorie. *Czech Journal of International Relations* 29 (4), s. 72–79.
- Holtmeier, F. (2015). Carl Troll: His footprints in physical geography. *Sage Journals*. 7. 8. 2015 (<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0309133315595573?journalCode=ppga>, 5. 4. 2022).

- Chiantera, P. (2008). Space, Großraum and Mitteleuropa in Some Debates of the Early Twentieth Century. *European Journal of Social Theory* 11 (2), s. 185–201.
- Chumakov, A. (2016). Geographical Determinism. *Research Gate*. (https://www.researchgate.net/publication/290427850_GEOGRAPHICAL_DETERMINISM, 1. 3. 2022).
- Jacobsen, H. A. (1979). *Karl Haushofer. Leben und Werk* (Boppard: H. Boldt).
- Jahn, E. (2015). *World Political Challenges Political Issues Under Debate - Vol. 3* (Frankfurt nad Mohanem: Gabler Verlag).
- Jandourek, J. (2012). *Slovník sociologických pojmů* (Praha: Grada Publishing).
- Kiss, G. (1942). Political Geography into Geopolitics: Recent Trends in Germany. *Geographical Review* 32 (4), s. 632–645.
- Knutsen, T. (nedatováno). Rudolf Kjellen: The Father of Geopolitics. *Academia*. (https://www.academia.edu/43436284/RUDOLF_KJELL%C3%89N_THE_FATHER_OF_GEOPOLITICS_REAPPRAISED, 8. 1. 2022), s. 4–8.
- Kristof, L. K. D. (1960). The Origins and Evolution of Geopolitics. *The Journal of Conflict Resolution* 4 (1), s. 15–51.
- Kučerová, I. (2015). *Střední Evropa. Komparace vývoje středoevropských států* (Praha: Karolinum).
- Lacina, L. – Strejček, P. – Blížkovský P. (2016). Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie. In: Lacina, L. – Strejček, P. – Blížkovský P., *Učebnice evropské integrace* (Brno: Barrister & Principal), s. 187–205.
- Laine, J. (2015). A Historical View on the Study of Borders. In: Sevastianov, S., *Introduction to Border Studies* (Vladivostok: Dalnauka), s. 14–32.
- Mackinder, H. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal* 23 (4), s. 421–437.
- Mackinder, H. (1919). *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction* (Londýn: Constable and Company Ltd.).
- Malthus, T. (1798). *An Essay on the Principle of Population* (J. Johnson: London).

Mamadouh, V. (1998). Geopolitics in the nineties: one flag, many meanings. *GeoJournal* 46 (4), s. 237–253.

Norton, D. (1968). Karl Haushofer and the German Academy, 1925-1945. *Central European History* 1 (1), s. 80–99.

Ó Tuathail, G. (1998). Thinking Critically about Geopolitics. In: Ó Tuathail, G. – Dalby, S. eds., *The Geopolitics Reader* (Londýn: Routledge), s. 1–12.

Ó Tuathail, G. (1998a). Imperialist Geopolitics. In: Ó Tuathail, G. – Dalby, S. eds., *The Geopolitics Reader* (Londýn: Routledge), s. 13–26.

of “géographie politique”, “géopolitique”, “géographie du pouvoir”, etc., in French geography (20th Century). *Hal Open Science*. 24. 8. 2018 (<https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01832682/document>, 5. 3. 2022), s. 1–6.

Office of the Historian, Foreign Service Institute (nedatováno). *Kennan and Containment, 1947* (<https://history.state.gov/milestones/1945-1952/kennan>, 22. 3. 2022).

Orain, O. (2015). Emphasizing the role of labelling in sciences. Some thoughts about the uses

Orain, O. (2015b). French-German Conversation: Geopolitics in the Fifties. *L’Espace géographique* 44 (4), s. 325–348.

Parker, G. (1985). *Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century* (Londýn: Croom Helm).

Quam, L. (1943). The use of maps in propaganda. *Journal of Geography* 42 (1), s. 21–42.

Ratzel, F. (1906). Nationalitäten Und Rassen. *Kleine Schriften* 2, s. 462–487.

Riquet, P. (2015). French-German Conversation: Geopolitics in the Fifties. *L’Espace géographique* 44 (4), s. 325–348.

- Schnitzer, E. (1995). German Geopolitics Revived. *The Journal of Politics* 17 (3), s. 407–423.
- Schulte-Althoff, F. J. (1971). *Studien zur politischen Wissenschaftsgeschichte der deutschen Geographie im Zeitalter des Imperialismus* (Paderborn: Schöningh).
- Sloan, G. (2010). *Geopolitics, Geography and Strategic History* (Oxfordshire: Taylor & Francis Ltd).
- Smith, W. (1986). *The Ideological Origins of Nazi Imperialism* (New York: Oxford University Press).
- Spanish Institute of Strategic Studies (2016). *Geopolitical overview of conflicts 2015* (<https://www.ieee.es/Galerias/fichero/panoramas/Geopolitical-overview-2015.pdf>, 6. 3. 2022), s. 9–421.
- Speier, H. (1941). Magic Geography. *Social Research* 8 (3), s. 310–330.
- Statista (2020). *German territorial and resource losses as a result of the Treaty of Versailles* (<https://www.statista.com/statistics/1086370/territorial-resource-loss-treaty-of-versailles/>, 12. 1. 2022).
- Strausz-Hupé, R. (1942). *Geopolitics, the Struggle for Space and Power* (New York: G. P. Putnam's Son).
- Thomsen, J. (1997). CARL SCHMITT - THE HOBBSIAN OF THE 20TH CENTURY?. *Social Thought & Research* 20 (1), s. 5–28.
- Troll, C. – Fischer, E. (1949). Geographic Science in Germany during the Period 1933-1945: A Critique and Justification. *Annals of the Association of American Geographers* 39 (2), s. 99–137.
- Veselý, Z. (2000). *Světová politika 20. stol. v dokumentech (1900-1945)* (Praha: VŠE).
- Walsh, E. (1946). The mystery of Haushofer. *Life* 16 (9), s. 106–120.
- Wilkinson, D. (1985). Spykman and Geopolitics. In: Zoppo, C.E. – Zorgbibe, C. eds., *On Geopolitics: Classical and Nuclear* (Dordrecht: Springer), s. 77–129.

7. RESUMÉ

This diploma thesis discusses the German school of geopolitics and its impact on German expansionist politics and also discusses the debate about geopolitics that took place during the second half of the twentieth century. The purpose of this study is to find out how this debate and the arguments involved in it changed during the second half of the twentieth century and how historical context impacted these changes. Because many of the authors involved in the debate saw a clear connection between geopolitics itself and the approach of Nazi Germany, this thesis also discussed the question of how this problem shaped geopolitics as a discipline.

The first half of the thesis, which is strictly descriptive, represents the development of the German school of geopolitics, starting with the ancestors of the thought and concepts which they worked with. These concepts were then taken over by the authors of the German school of geopolitics and later used by them in their theories. Authors of the German school of geopolitics, mostly the founder Karl Haushofer, and their relationship with the heads of Nazi Germany present another point of interest in the first half of the thesis. The remaining half of the thesis is devoted to how Nazi Germany took over the thoughts of these authors, the German school of geopolitics itself, and the reasons based on which the school was established in the German interwar period.

The second half of the thesis, which is using the compilation method for organizing the arguments of the authors of the debate, is focused on the debate on geopolitics, which started in the year 1947 and continued throughout the second half of the twentieth century. Through the debate about geopolitics, one side of the authors tried to clarify geopolitics as a discipline from all the negative connotations and the connection with Nazi Germany; on the other hand, the second half of them identified geopolitics with the foreign policy of Nazi Germany and saw it as a driving force for German expansionist desires. This part of the thesis also judges the impact of the German school of geopolitics on German expansionist policy during the twentieth century, how was this debate

influenced by historical context and which arguments were used, and how they changed over time.

The last part of the thesis evaluates how and to what extent was German expansionist policy and the leaders of Nazi Germany influenced by the German school of geopolitics, what opinion, in general, prevailed after the end of the Second World War, and how this opinion changed or did not change over time and how was geopolitics influenced because of its connection to Nazi Germany. In the thesis was found that the influence of the German school of geopolitics on the leaders of Nazi Germany was most noticeable in the 1920s but after the Nazi party seized the power in the year 1933 the influence of geopolitics significantly decreased. Geopolitics as a discipline was therefore defiled because of the association with Nazi Germany for almost two decades after the end of the Second World War before the rehabilitation of the discipline started.